

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**YAŞAMIN ZORLUKLARIYLA BAŞA ÇIKMADA KADER İNANCININ
ROLÜ**

Elif BATMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA 2008

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YAŞAMIN ZORLUKLARIYLA BAŞA ÇIKMADA KADER İNANCININ
ROLÜ

Elif BATMAN

Danışman: Doç. Dr. Asım YAPICI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA 2008

ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu alışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Asım YAPICI

(Danışman)

ye: Prof. Dr. Kerim YAVUZ

ye: Yrd. Doç. Dr. İsmail YÖRÜK

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

/ /2008

Prof. Dr. Nihat KüçüKSAVAş

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, izelge, şekil
ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri
Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

YAŞAMIN ZORLUKLARIYLA BAŞA ÇIKMADA KADER İNANCININ ROLÜ

Elif BATMAN

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Asım YAPICI

Eylül 2008, VI+56 sayfa

Bu çalışmamızda atıf kuramı çerçevesinde “kader inancına” yüklenen anlamları ve bu inancın günlük hayatta karşılaşılan problemlerin üstesinden gelebilme hususunda bireye nasıl bir destek sağladığını tespiti çalıştık. Örneklemimiz Malatya/Battalgazi ve Kahramanmaraş/Andırın ilçelerinde 20-50 yaşları arası bayan Kur’an Kursu öğrencilerinden oluşmaktadır. Battalgazi’den 16, Andırın’dan 14 olmak üzere bu çalışmaya 30 öğrenci katılmıştır. Çalışmamızda yarı yapılandırılmış mülakat tekniğini kullandık. Bu çalışma sonucunda da öğrenciler sorulan sorulara geleneksel müslüman kültürün değer yargılarıyla büyük oranda uyumlu cevap vermişlerdir. Öğrencilerin hayatın zorluklarıyla başa çıkarken kader inancından büyük bir destek aldıkları görülmüştür. Onlar için kader inancı psikolojik olarak rahatlatıcı bir görev üstlenmektedir. Çünkü kendi hayatını devam ettirirken tamamen pasif olan insan, yaşadıklarını anlamlı kılabilmek için “yazılanı yaşadığını” ifade ederek zorlukların, çaresizliklerin üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Allah, Kader, Atfetme, Başa çıkma, Anlam arama

ABSTRACT**THE ROLE OF BELIEF IN COPING WITH DIFFICULTES OF LIFE****Elif BATMAN****Master Thesis, The Department of The Philosophic and Religious Sciences****Supervisor: Doç. Dr. Asım YAPICI****September 2008, VI+56 pages**

Let's try to learn what the meanings depended an the faith of destiny and this fate to come over problems that are faced on life time and how to support the individual. Our examplitications have been consisted of the female students between 20-50 years old from the Quranic schools in Battalgazi-Malatya and Andırın-K.maraş. 16 individeals of them in Battalgazi the rests are 14 in Andırın-K.Maraş. Totally 30 students have intended to this polling. In our study we have examined semi-configurated dialogaue tecnigue in and of the study the students have harmonically replied to these questions with traditional İslamic values. We have seen that thestudents have taken a great contribution from the fate destiny enable to overcome the life difficulties. The faith destiny psycologically under takes a great charge to get them easy. Hence entrely passive man straggle to get things meant while he/she has lived in his/her life by seeking in to the fate destiny while he/she lusting his/her life.

Key Words: God, fate, attribution, coping, meaning search.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, yükleme kuramı çerçevesinde “kader inancına” atfedilen anlamları ve bu inancın gündelik hayatta karşılaşılan problemlerin üstesinden gelebilme hususunda bireye nasıl bir destek sağladığını din psikolojik bir yaklaşımla ele almaktan ibarettir.

Bilindiği üzere kader meselesi çok tartışılan bir konudur. Ancak konunun tartışılması, genelde teoloji ve din felsefesi çerçevesinde yapılmaktadır. Fakat konunun psikolojik boyutları üzerinde pek fazla durulmamıştır. Hatta tespit edebildiğimiz kadarıyla kader inancı konusunda gerek yükleme kuramı gerekse başa çıkma kuramı çerçevesinde müstakil bir araştırma mevcut değildir. İşte bu alandaki boşluğu doldurmaya katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirdiğimiz bu çalışma, Kur'an Kursu öğrencilerinin hayatın zorluklarıyla başa çıkmada kader inancının rolü konusunda ne düşündüklerini incelemek istemektedir.

Bu çalışmada bana her türlü desteği sağlayan danışman Hocam Doç. Dr. Asım YAPICI' ya, sabırla anket sorularını cevaplayan öğrencilerime ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Elif BATMAN

Adana 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
TABLolar LİSTESİ	v

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması	1
1.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi	2

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yükleme Kuramı Çerçevesinde Dinî Atıflar ve Kader	3
2.1.1. Yükleme Kuramı ve Dayandığı Temeller	3
2.1.2. Bireysel ve Sosyal Hadiseleri Anlamlandırma Sürecinde Din	11
2.1.3. Bir Anlamlandırma Biçimi Olarak Kader	16
2.2. Başa Çıkma Kuramı ve Kader İnancı	20
2.2.1. Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Dinin Etki Boyutu	20
2.2.2. Olumlu ve Olumsuz Başa Çıkma Tarzı Olarak Kader İnancı	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Temel Problemi ve Cevap Aranılan Sorular	34
3.2. Evren ve Örneklem	34
3.3. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi	35

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN ANALİZİ

4.1. Kader Kavramının Yaptığı Çağrışımlar	37
4.2. Kader İnancının İnsanı Etkilemesi	39
4.3. Hayata Anlam Verme ve Din	40
4.4. Zorluklarla Başa çıkmada Dinin Etkisi ve Önemi	41
SONUÇ	49
KAYNAKÇA	51
EK	55
ÖZGEÇMİŞ	57

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Örneklemin Şehirlere Dağılımı	34
Tablo 2: Kader Kavramının Yaptığı Çağrışımlar	36
Tablo 3: Zorluklarla Başa çıkmada Dinin Rolü	41
Tablo 4: Kaderin Değişip Değişmezliğine Yönelik İnançlar	42
Tablo 5: Sorun Algılanması ve Dini Başa Çıkma	43
Tablo 6: Dua Etme Sebepleri	44
Tablo 7: Ağır Hastalık Durumu ve Dini Başa Çıkma	45

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması

Belirli bir alan ve dönemle sınırlı tutulan bu çalışma, hayatın zorluklarıyla başa çıkmada kader inancının rolünü yükleme teorisi çerçevesinde incelenmekten ibarettir.

Akademik anlamda tartışmalı olsa da, bilindiği üzere “*kader*” inancı Müslümanlar tarafından temel inanç esaslarından biri olarak benimsenmiş durumdadır. Bununla birlikte, konu hakkında, yani kaderin ne olduğu hakkında İslam bilginlerinin zaman zaman birbirini destekleyen zaman zaman birbiriyle çelişen açıklamalarda bulunduklarını söylemek durumundayız. Hatta pek çok itikadı mezhebin oluşmasında kaderle ilgili tartışmaların önemli bir rol oynadığını hatırlamak gerekir.

Aslında “*kader*” meselesi sadece Müslüman teologların ve filozofların dikkatini çekmemiştir. Öyle ki farklı din ve kültürlerle mensup çok sayıda düşünür bu konuyla şu ya da bu şekilde yakından ilgilenmiş, özellikle de Tanrı’nın bilgisi ve yaratması ile insanın hürriyeti arasında nasıl bir bağlantı olduğu meselesi sürekli tartışma konusu yapılmıştır (Aydın, 2005). Başka bir deyişle, ilk çağlardan beri pek çok teolog ve filozof, insanların yaptıkları şeylerin önceden yazılıp yazılmadığı, dolayısıyla insanın fiillerinin Tanrı tarafından önceden belirlenip belirlenmediği ya da bilinip bilinmediği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir (Keskin,1997). Bu noktada şunu vurgulamak gerekir ki, kader inancının bir tarafında insan diğer tarafında ise Tanrı bulunmaktadır. Kelâmî çalışmalarda bu mesele daha ziyade dinî ve ilahî boyut üzerinden ele alınırken din psikolojisi araştırmalarında insanî tarafın ön plana çıkarılması gerekmektedir. Bu sebeple biz burada konunun teolojik, yani kelâmî yönünü değil, Müslüman kimliğine sahip insanların kaderi nasıl algıladığı ve anlamlandırıldığını meselesini araştırmak istiyoruz.

Hayatın zorluklarıyla başa çıkma sürecinde kader inancının nasıl bir rol oynadığına odaklanan bu çalışma, hem teorik anlamda sosyal psikoloji ve din psikolojisinin bakış açılarıyla hem de uygulama yapılan evren ve örneklemelerin spesifik özellikleriyle sınırlıdır. Çünkü insanların kader hakkında ne düşündükleri, yani kader inancını nasıl anlayıp yorumladıkları meselesi hem “yükleme/atıf teorisi” hem de “baş

çıkma teorisi” bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda Kur’an Kursuna devam eden kadınların “hayatlarında karşılaştıkları sorunlar karşısında kadere ne gibi yüklemeler yaparak problemleriyle başa çıkmaya çalıştıkları” meselesini irdelemek istiyoruz. Çünkü kader deyince üzerinde vurgu yapılan nitelendirmeler dini algılama ve yaşama biçimlerine göre farklılık arz etse de Müslüman kültür içerisinde doğan, büyüyen, dahası geleneksel İslamî kültürün etkisi altında yaşayan kadınların “kader” kavramına yükledikleri anlamlar, onların yaşadıkları olayları nasıl ve ne yönde anlamlandırdıkları ile yakından ilişkilidir. Aslında insanların gerek bireysel özellikleri gerekse sosyo-kültürel ve dinî yapının etkisiyle şekillenen kader anlayışları -ister olumlu isterse olumsuz olsun- onların yaşadıkları pek çok olaya nasıl anlam yüklediklerini, dolayısıyla olan biteni izahta ne gibi sebeplere müracaat ettiklerini anlamaya zemin hazırlayıcıdır. İşte bu süreçte yaşanan çok çeşitli felaketlerin, ölümlerin, açlıkların, hastalıkların, sıkıntıların, kaygıların, korkuların, endişelerin vs. üstesinden gelebilmede kadere inanmanın nasıl bir etkiye sahip olduğunu araştırmak istiyoruz.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Tespit edebildiğimiz kadarıyla atıf/yükleme kuramı çerçevesinde kader meselesinin nasıl ele alındığını din psikolojik bir perspektifle ele alan müstakil bir çalışma mevcut değildir. İşte biz bu alandaki boşluğu doldurma düşüncesinden yola çıkmış bulunuyoruz. Asıl amacımız ve hedefimiz bu konuda belirlediğimiz bakış açısından hareketle kader inancının bireyin ruhsal ve zihinsel dünyasında nasıl tezahür ettiği ve nasıl bir işlev üstlendiğini araştırmaktır. Çalışmamız tecrübî bir nitelik arz etmektedir. Bu sebeple kavramsal çerçevemizi belirledikten sonra, elde ettiğimiz bulguları belli bir bakış açısıyla yorumlayarak tartışmaya açmak istiyoruz. Buna göre, bu çalışmada, temel inanç esaslarından biri olarak kabul edilen kader inancının Kur’an Kursu öğrencilerinden hareketle inanan insan üzerindeki etkinliği araştırılmaktadır. Kuşkusuz kader inancının bireysel açıdan nasıl içselleştirildiği meselesi, kişinin kendisiyle ve inandığı varlıkla ilişkisini biçimlendiren bir husustur. İslam dininin müntesiplerine nasıl bir birey anlayışı sunduğu meselesi dikkate alınacak olursa kadere, dolayısıyla metafizik unsurlara yapılan atıfların önemi daha iyi anlaşılabilir. İşte bu çalışma, bu husus üzerinde yoğunlaşarak kader inancının Kur’an Kursu öğrencilerindeki yansımalarını araştırmak istemektedir. Bir başka amacımız da kader konusu üzerinde, özellikle din psikolojik bir bakışla yeni çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yükleme Kuramı Çerçevesinde Dinî Atıflar ve Kader

2.1.1.Yükleme Kuramı ve Dayandığı Temeller

Son yıllarda ABD ve İngiltere başta olmak üzere pek çok ülkede gerçekleştirilen din psikolojik araştırmalarda üç teorinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar; “bağlanma teorisi”, “başa çıkma teorisi” ve “yükleme teorisi”dir. Bağlanma teorisi psikanalizden ödünç aldığı kavramlarla inancın oluşmasında bireyin Tanrı’ya güvenli, kaçınmalı ve kaygılı bağlanma biçimlerinin var olduğunu ve bunların, kişinin hem inanç gelişimini hem de ruh sağlığını etkilediği fikri üzerine kuruludur (Kirkpatrick, 2006, 135–137). Başa çıkma teorisi gündelik hayat içerisinde gerek ruhsal gerekse bedensel olsun yaşanan sıkıntılar, zorluklar ve problemlerin üstesinden gelme sürecinde dinden nasıl ve ne düzeyde destek alındığını ön plana çıkartmaktadır. Eğer birey sorunlarıyla başa çıkarken Tanrıyla işbirliğine dayalı olumlu bir yaklaşım benimsiyorsa, bunun o kişinin bedensel ve ruhsal sağlığına pozitif katkı sağladığı ileri sürülmektedir. Eğer birey olumsuz bir başa çıkma süreci benimsemişse bu durumda dinin bedensel ve ruhsal sağlık üzerinde etkisinin olacağı söylenebilir. Sosyal psikolojiden ödünç alınan yükleme teorisi ise bireylerin iç ve dış dünyalarında cereyan eden hadiseleri nasıl anlamlandırdığı, ne tür gerekçelerle izaha çalıştığı, neticede bu durumun onların bilişsel dengesini kurmasına nasıl katkı sağladığı üzerinde odaklanmaktadır (Pargament, 2005, 281-306).

Yükleme teorisine geçmeden önce bağlanma teorisine kısaca değinmekte fayda olacağını düşünüyoruz. İlk olarak John Bowlby tarafından ortaya atılan bu teori genel olarak bireyleri birbirine bağlayan çeşitli faktörleri açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Özel anlamda ise bireyin, bebeklik döneminde bebek ile annesi veya bakıcısı arasında kurduğu ilk bağlanmanın erişkinlik döneminde başkalarıyla veya bizim konumuz açısından Tanrı’yla olan ilişkilerindeki beklentilerinin temelini oluşturur. Tanrı’ya güvenli bağlanan insanlar her durumda ona yönelir, kendilerini değerli hissederler. Onlar, Tanrı tarafından sevildikleri duygusunu iç dünyalarında canlı bir şekilde hissederler. Güvenli bağlanmaya karşın iki tip sakıncalı bağlanma tarzının olduğu saptanmıştır. Bunlardan biri kaçınmalı bağlanma, diğeri ise kaygılı bağlanmadır.

Kaçınmalı bağlanma kişinin Tanrı'ya yakın olma çabalarının boşa çıkması sonucunda bağlanma ihtiyaçlarının bastırılmasıyla tezahür eder. Bu durumda kişi güvenlik ihtiyacına ilişkin farklı arayışlarda olduğundan Tanrı'yı güvenli bir sığınak olarak görmez. Kaygılı bağlanmada ise bireyin Tanrı'yla kurduğu ilişkide karşılık bulamayacağı kaygısının ön plana çıktığı görülmektedir. Dindar bireyin normal ve sağlıklı yaşamını tehdit eden durumlarda bir bağlanma figürü olan Tanrı'dan korunma ve güvenlik talep etmesi önemlidir. Dolayısıyla bağlanma sisteminin fonksiyonel bir duruma gelmesi demek, bu sistemin bireyin korunma ve güvenlik ihtiyacına cevap vermesi demektir. Bu durumda birey kendini her zaman korkunç tehlikelerden koruyan, ona huzur veren Tanrı'ya inanmaya devam eder. O, Tanrı'nın huzurunda boyun eğerek günlük yaşamın problemleri ve zorluklarına ilişkin sırlarını O'na açar ve O'ndan yardım diler (Kirkpatrick, 2006, 140-166).

Din psikolojisi araştırmalarına ilk kez 1975'te Proudfoot ve Shaver tarafından taşınmış olan yükleme kuramı ve bununla ilgili kavramlar söz konusu tarihten itibaren din psikologları tarafından dindarlık ve yükleme davranışı arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik araştırmalarda sıklıkla kullanılmıştır (Küçükcan & Köse, 2000, 70).

Bilindiği gibi bireyin yaşadığı olaylara yaptığı atıflar, özellikle olumsuz yaşantılara yaptığı yüklemeler, onun dış dünyayı anlamasına ve anlamlandırmasına hizmet etmektedir. Özellikle son zamanlarda sosyal psikologlar, insanların yaşadıkları değişik türden günlük sosyal olayları nasıl açıkladıklarını anlama konusunda dikkat çekici derecede ilerleme kaydetmişlerdir. Hem teorik hem de ampirik düzeylerde yürütülen bu çalışmalar günümüzde "Yükleme veya Atıf Kuramı" adı altında ele alınmaktadır (Yaparel, 1994, 275). İnsanoğlu üstesinden gelmekte zorlandığı olayları anlama ve açıklama ihtiyacıyla güdülendiği için "niçin" sorusunu sorarak gerek kendisinin yaşadığı gerekse dış dünyada gözlemlediği hadiseleri anlamlandırmaya çalışır. Bu çerçevede atfetmenin kişinin iç ve dış dünyasını anlamlandırma süreci olduğu söylenebilir. Neticede atıfta bulunan kişiler olumsuz sonuçların etkisinden kurtulmuş olmaktadır. Çünkü olumsuz olaylar başkasının üzerine atfedilmiştir. Bu durumda kişi olumsuz olayı başkasının üzerine atarak kendisini aldatır da bu yapılan şey kişinin kendisini onurlandırma ve ruh sağlığını korumada önemlidir (Kuşat, 2006, 142).

Entelektüel birikimin bireyler üzerindeki etkisinin göz ardı edilmemesi gerekir. Çünkü okuyan, düşünen, yazan ve sorgulayan insanlar çoğu zaman hayatın anlamı

konusunda kuşkular taşırlar. Bu kuşkuyla birlikte yaşamak da insanın iç dünyasında ciddi gerilimlere neden olabilir. İşte bu gerilimlere cevap bulabilmenin yollarından birisi de yaşamın anlamına ilişkin sorulara tatmin edici cevaplar üretebilmektir. Var oluşsal problemler adı verilen bu sorulara istenen cevabı dinî inançlar vermektedir (Kayıklık, 2002, 29). Bundan dolayı atıfları/yüklemeleri etkileyen faktörlerden biri de dinî inançlardır. Çünkü dinler belirli bir dünya görüşü ortaya koyarak, inananların fiziksel ve sosyal dünyalarında meydana gelen olayların “niçin” belirli bir yapı içerisinde tezahür ettiğini oldukça ikna edici bir tarzda söylemektedir. Dinle harmanlanarak şekillenen kültürel yapılarda da bazen doğrudan bazen de dolaylı bir şekilde dinî inançlara dayalı atıfları bulabilmek mümkündür. Aslında bu durum dinlerin yaşanan hadiselerle bir neden arama ve bulma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Zira dünya genelinde düşünürsek, yazılı tarihin bütün evrelerinde ortaya çıkan kutsal metinler ve buradan hareketle oluşturulan ilahiyat sistemleri; evren nasıl yaratıldı, varlık içerisinde insanın neden özel bir yeri vardır, doğal afetler niçin meydana gelir, bazı toplumlar gelişirken bazıları neden geri kalmaktadır, bazı insanlar sağlıklı ve sıhhatliken bazıları niçin hastadır gibi sorulara cevap aramakta, hatta inananlara göre kendi dinleri bu hususlarda oldukça açık, kesin ve kabul edilmesi gereken cevaplar ortaya koymaktadır (Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, 181-182; Yaparel, 1994, 277; Yapıcı, 2003, 129). Çünkü atıf sürecini teşvik eden anlamlandırma arzusu inanç sistemini tehdit eden olaylarda kendisini açıkça gösterir (Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, 177-178). Özellikle yeni, ani, beklenmedik bir biçimde ve daha önce yapılan planların dışında meydana gelen olaylar (deprem, iflas, felaket, kaza vb.) inanç sistemini tehdit eder ve insan böyle bir tehditle uzun süre yaşamaya tahammül edemez. Zira o, yoğun strese maruz kalmakta ve bundan kurtulmayı arzulamaktadır. Neticede “neden” ve “niçin”li sorularla yükleme süreci başlar. Bu süreçte insan içten içe kendisine sorduğu ya da dıştan ona yöneltilen “neden?” veya “niçin?” sorularına makul bir cevap bulma arayışına girer. Hadiselere bir takım nedenler ve sebepler arayarak açıklama bulmaya çalışan kişi için olayların doğru bir şekilde analiz edilmesi ve bu olayların temelinde yatan kalıcı ve değişmez faktörlerin bulunması ya da öyle olduğuna inanılan yanıtların üretilmesi oldukça önemlidir. Çünkü verilecek cevaplar bireye bir yandan tahmin ve kontrol edilebilir bir çevre oluştururken bir yandan da onun çevreye uyum sağlamasını mümkün kılmaktadır (Yaparel, 1994, 276; Küçükcan & Köse, 2000, 66).

Bireylerin “naif bir psikolog” olarak değerlendirildiği insan modelinden hareket eden atıf teorisi, kişinin hem bugünü kontrol etme duygusundan hem de geleceği kestirebilme arzusundan beslenmektedir. Esasen bireyin iç ve dış dünyasında cereyan eden hadiseleri anlama arzusu sebep arayışını ateşler. Eğer atıf yapan kişi başka birisine gelecekte olacak şeyler için bağımlı olduğunu anlarsa, o zaman o kişinin kabiliyetleri konusunda atıf yapılması muhtemeldir (Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, Yapıcı, 2003). Bireyin özsaygısında önemli bir değişiklik yapan olaylar da atıf sürecini teşvik eder. Nitekim depresyon, sel, savaş, trafik kazaları, yangın vb. trajik olayların özsaygıya zarar verdiğini söyleyen araştırmacılar atıf sürecinin olumlu bir öz kavramı geliştirmeye destek sağladığını ifade etmektedirler (Küçükcan & Köse, 2000; Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, Yapıcı, 2003).

Temelde motivasyonel bir arka planı olsa da, dile getirilen tüm atıflar, zihinsel süreçlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Atıf teorisine göre, kişiler sosyal olduğu kadar, fiziksel açıdan da çevrelerini kontrol etme ihtiyacı ile güdülenmişlerdir. Bu sebepten onlar yaşadıkları ya da gözledikleri hadiselerin nedenlerini bulmak ve çözümlmek isterler. Bu da onları çeşitli şekillerde nedensel açıklamalar aramaya götürür. Aksi takdirde çevrelerinde olup bitenleri anlama ve açıklama sıkıntısı çekecek olan insan, kendisini bir boşlukta hissedebileceği gibi bir takım zihinsel rahatsızlıklar içerisine de girebilir. Bu durumda olan kişinin var oluşsal bir boşluk yaşaması muhtemeldir (Yapıcı, 2003, 132-133). Zira var oluşsal boşluk anlam isteminin engellenmesi durumunda ortaya çıkar. İnsanları kendi tercihlerinin değil de toplumsal etkilerin yönlendirdiği durumlarda var oluşsal boşluk artar. Anlamsızlığın oluşumunda yanlış anlamlandırmanın, anlamı geçici amaçlara bağlamanın da önemli bir etkisi vardır. Mesela, kişi bazen anlamı ekonomik refaha ulaşmak için erdemsiz davranışlar göstermekte arayabilir. Böyle bir kişi ekonomik refaha ulaşsa da anlamsızlık yaşayamaya devam eder (Bahadır, 2002). Bazen de araç ile amaç ayrımını yapamayan birey geçici anlamlara bağlanır, fakat geçici anlam kaybolunca anlamsızlık sorunu yeniden kendisini hissettirir (Ayten, 2006, 131-134). Anlamsızlık duygusu yaşayan birey içindeki bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Esasen atıf teorisi de bu boşluğun nasıl doldurulduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Zira bu teoriye göre, bireylerin yaptığı atıflar, aslında onların yaşadıkları dünyayı tanımlamalarına ve ileriye yönelik öngörülerde bulunabilmelerine imkan vermektedir (Yapıcı, 2003, 133).

Bir atfın dinî ya da seküler olmasını etkileyen faktörler a) atfedenin özellikleri, b) atfedenin içerisinde bulunduğu durum, c) olayın özellikleri, d) olayın gerçekleştiği ortam olmak üzere dört temel kategoride ele alınabilir (Yaparel, 1994, 278; Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, Yapıcı, 2003). Bu kategorilerden her birisi bir anlam, kontrol ve özsaygı parçalarını ihtiva eder. Gerçekten bu parçaların içsel etkileşimleri her gün özel bir durumda dinî ve dinî olmayan atıf olayının yapılmasını sağlar. Atıf yapan birisi bir duruma, olayları izah için dinî atıfları ya kullanma veya kullanmama eğilimi ile girer. Atfedenin içerisinde bulunduğu o anki durum atfın yönünü belirler. Sonuçta birey içinde bulunduğu sosyo-kültürel şartlara ve psikolojik koşullara bağlı olarak en kolay nasıl atıf yapabilirse ona müracaat eder. Dolayısıyla benimsenen anlam ve inanç sisteminin yönlendirmesiyle atıfların tezahür ettiği söylenebilir (Yaparel, 1987, 68). Çünkü şartlar eşit olduğu zaman birey üzerinde etkili olan neyse muhtemel sistemi ona göre şekillenmektedir. Bu süreçte atfedilen olayın içeriğini şekillendiren olayın yapısı hesaba katılır. Eğer daha önce üstün olan sistem hazır bir şekilde tatmin edici bir izah temin ederse, seçilen atıf bu tipe uygun olur. Mevcut atıf sistemi kabul edinilebilir bir izah sunmakta yetersiz kalıncaya kadar kullanılır. Bundan sonra atıf yapan gerektiğinde başka bir izah tarzına yönelir (Küçükcan & Köse, 2000, 76-77).

1) Atfedenin Özellikleri: İnsanlar dinî ve doğal izah tarzlarını kullanma konusunda birbirinden farklı eğilim içerisindedirler. Genelde, dinî ve doğal anlamlandırma sisteminden hangisinin ön plana çıkacağı, kişinin çocukluk döneminden itibaren aldığı eğitim ve sosyalleşme süreciyle yakından ilişkilidir. Başka bir deyişle bu durum bireyin yetiştirilmesi ve eğitimi gibi farklı sosyal etkilerin bir fonksiyonudur. İnsanlar küçük yaştan itibaren gelecekte yaşayacakları benzer olaylar üzerinde kontrol duygusu kazandıran atıflar yapmaya meylederler. Özellikle açık ya da örtük bir şekilde dinî kültürel atmosferi teneffüs eden bireylerin atıflarında dini bir dil ve buna bağlı olarak dinî gerekçeler kullanma ihtimalleri artış gösterir. Çünkü dinî bir dünya görüşü geliştiren kişiler yaşadıkları hadiseleri anlamlandırma süreçlerinde seküler izahları yetersiz görürler. Gerçekten de insanların stresli ve problemli zamanlarında dine daha sık müracaat ettikleri; inanca sığınarak ibadet ve dua gibi dinsel pratiklere daha fazla yöneldikleri görülmektedir. Stres anında yaşanan durum veya olayla baş edebilmek için insanların dine yönelmeleri bilinçli bir yönelmedir. Zira stresli durumda insanların var oluşu anlama, hayatı anlamlandırma, davranışları kontrol edebilme ve güven duyguları

tehlikeye düşmektedir. İnsanlar, bu tür durumlarla baş edebilmenin yolunu ararlarken çoğu kere dine yönelmekten başka çare bulamayabilirler (Kula, 2005, 226-227).

Ancak dine ilgisi zayıf veya dine tamamen ilgisiz olanlar, her ne kadar kültürde hazır kalıp olarak bulunan dinî atıfları zaman zaman kullanma eğilimi gösterebilirler de bunlar dindar insanlara nispetle seküler atıflar yapmaya daha meyyaldirler. Mesala, bireyler deprem sonucunda insanların binaların altında kalarak ölmesini, binaların sağlam yapılmamasına veya fay hattı üzerinde yapılması gibi sebeplere bağlayabilirler.

Doğal atfa karşı dinî atıflar kullanma eğilimi kısmen dinî ve dinî olmayan faktörlerin ferdin kişilik yapısını nasıl etkilediğiyle de ilişkilidir. Başka bir deyişle bireyin pozitif bir kişilik gerçekleştirmesinde inançların oynadığı rol, yapılacak atıfların dinî ya da seküler bir karakter kazanmasını etkiler. Konuyu biraz daha açacak olursak, bir kimsenin özsaygısı, Tanrı tarafından sevilmesi veya kişinin dinî anlamda gerçekten ahlakî değerlere sahip birisi olduğuna inanması gibi dinî inanışlara bağlı olabilir. Bununla birlikte, bir başkasının özsaygısı diğer insanlar tarafından sevilme, başarılı olmak veya toplumun kabul ettiği ahlakî değerlere sahip olma gibi dinî olmayan faktörlerden beslenebilir. Başka bir deyişle kişiliği ve özsaygısı dinî kaynaklara bağlı olanlar dinî atıfları kabule daha yakındırlar. Ancak burada şu ayrımı da yapmakta fayda vardır: İçe dönük yapıya sahip kişiler Tanrı'yı iyiliksever, tolerans sahibi ve ihtiyaç duyduklarında ihtiyaçlarını karşılıyor olarak görürler. Bunun tersine, daha sert ve katı bir tanrı tasavvuruna sahip olan dışa dönük dindarlar, çoğu zaman tehdit edildikleri duygusuna kapılabilirler, bu da onların özsaygılarının düşüş göstermesine neden olabilir. Dolayısıyla bu tür kişiler Tanrı'ya daha ziyade şartlı atıf yaparlar. Mesela, “Tanrı'nın yardımı istenildiği zaman değil de sadece kriz döneminde yetişir” düşüncesi bu tür şartlı atıflara örnek olarak verilebilir.

2) Atfedenin İçerisinde Bulunduğu Durum: Sınırlı bir süre içerisinde sadece belirli miktarda kavram veya fikir kısa süreli bellekte tutulabilir. İnsanlar problem çözerken psikolojik olarak en kolay ve hızlı şekilde ulaşılabilecek bilgilere dayanarak karar verirler. Bu süreçte sık sık “eldeki mevcut tecrübeye” müracaat edilir. Eğer dinî yorum belirgin hale gelirse ve bu atfeden için müsait çerçeve oluşturursa, atıflarda dinî gerekçelerin kullanılma ihtimali artar. Sadece denekler tarafından bilimsel bir düzenek olduğu anlaşılan psikoloji laboratuvarı değil, psikolojik araştırmalarda kullanılan anketler ve diğer düzenekler, hatta bazen sessizlik bile dinî atıf potansiyelini yükseltebilir. Algıları geçici olarak etkileyen durumsal faktörler de çoğu kez aynı şekilde atıf sürecini

etkiler. Bunun en açık örneği, atfedenin dinî veya gayri dinî vasıtaları kullanarak sonucu kontrol etmek için göstermiş olduğu ortamdır.

3) Olayın Özellikleri: Dinî inanç sistemleri, zahiren çelişik görünen bilgileri izah etmede oldukça kullanışlıdır. Mesela, pratik olarak herhangi bir olay “Tanrı’nın gizli sırlarından birisi” olarak yorumlanabilir. Hem dinî hem de seküler yollarla izahı mümkün olan olaylar için, atfedenin bunlar hakkında sahip olduğu bilgi miktarı da önemli hale gelmektedir. Çünkü eldeki mevcut bilgi miktarı olayın nasıl algılanacağını etkileyebileceği gibi atıflarda dinî ve dinî olmayan izah tarzlarına müracaat etme durumunu da etkiler. Böylece, tipik olarak dinle alakası olmayan bir kimse bile çok az bilgi sahibi olduğu tıbbi alandaki bir olayı izah için dinî atfı seçebilir. Diğer taraftan dindar kimseler, sahip oldukları seven ve güçlü Tanrı tasavvuruyla uyuşmuyor görünen bir olayı doğal bir olay olarak izah edebilirler.

Yüksek derecede dindar kimselerin yaşadıkları kazalar, belalar, ölümler, sakatlanmalar, hastalıklar, yokluklar vs. karşısında gösterdikleri kendilerini suçlama eğilimleri dindarlık düzeyi düşük olanlardan daha fazla olabilir. Çünkü eğer bu kötü olaylar Allah’a atfedilirse bu durum ilahî cezalandırma fikrini beraberinde getirebilir. Bu da onların kendilerini Allah nazarında günahkâr, dolayısıyla kötü bir insan olarak algılamaya götürebilir. Ama süreç her zaman bu şekilde tek yönlü ilerlemez. Yaşadıkları çok çeşitli musibetleri izah için ilahi iradeyi ön plana çıkaran kişiler ise her şeyin Allah’tan geldiğine, Allah’ın kendilerini seçtiğine inanırlar. Zira onlar bazı hususlarda kendilerini “özel” kabul ettikleri için yaşadıkları her acı tecrübenin kendilerini daha iyi ve daha olgun bir insan haline getirdiğini düşünürler. Esasen bu düşünce “Her şey Tanrı’nın planı dâhilindedir” inancından beslenmektedir. Ayrıca, çok arzulanan bir sonucu Tanrı’ya atfetmek dindarları Tanrı katında değerli oldukları inancına götürebilir. Zira bu tür olaylar onların benlik yükselişlerini etkilemektedir. Hastalık korkusu ve önceden bilinmeyen diğer felaketler toplum hayatının bir parçasıdır ve insanları bir kaygı içerisine iterler. Günümüzde de modern dünyanın problemlerine (stres, anlam arayışı vb.) yönelik olarak bir takım popüler inanç ve uygulamalara rastlanmaktadır. Dolayısıyla problemlerini gidermek ve geleceğe yönelik kaygılarını yenmek için, insanlar (kehanet, büyüsel uygulamalar, okuma, cinlerle temas ve medyumculuk, falcılık vb. gibi) bir takım şeylere başvurur. Kişi kendisi için önemli olan farklı kaynaklardan o anki sorununa, sıkıntısına ya da ihtiyacına bir çare bulmaktadır (Arslan, 2006, 295).

4) Olayın İçerisinde Bulunduğu Durum: Sağduyu ve araştırma bulgularının her ikisi de bir olayın birden fazla sebebi olabileceğine işaret etmektedir. Bu durumda atfedenin gayesi bunlardan birini seçmektir veya onları önem derecesine ya da etki gücüne göre sıralamaktır (Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, 174 -175). Eğer sebep bir insan veya insan benzeri bir şey ise böyle durumlar sosyal psikologlar için büyük öneme sahiptir ve bu atıf çalışmaları için temel nokta niteliğindedir. Bu tür durumlarda atıflar çoğu kez, daimi özelliklere (kader, dünya nizamı) veya aktörün diğer özelliklerine yapılır. Atfedenin davranışı açıklamada devam edip giden düzen faktörünü öne çıkarma ve çevresel güçlerin önemini azaltma eğilimleri o kadar yaygın ki, buna “temel atıf hatası” adı verilir (Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, 175; Yapıcı, 2004, 96). Burada gözlemcinin atıflarında yanlış davranması söz konusudur. İşi yapan ve gözlemcinin ellerindeki bilgiler farklı, bu yüzden onlar ellerinde bulunan bilgilerden yola çıkarak eylemi farklı şekillerde yorumlayabilmektedirler. Belki o anda ikisinin de bakış açısı farklıdır. Bu durumda ikisi de eylemleri farklı farklı değerlendirmektedirler. Bu tür yanlışlıklar kişinin benliğini destekleyen ve onun öz saygısını koruyan yanlışlıklardır. Atıf sürecinde ortaya çıkan diğer bir yanlışlık ise, kişinin kendisinin ait olduğu grubunu dünyanın merkezine koyarak diğerlerini de buradan hareketle değerlendirmesi olarak bilinen gruba ait tarafgirliktir. Buradaki asıl amaç ise grubun değerini ve prestijini koruyarak devam ettirme arzusudur. Bu durumda her grup aynı durumu kendi bakış açısından farklı farklı algılamakta ve ona göre değerlendirmektedir. “Son atıf hatası” olarak değerlendirilen bu süreç bireyin hem kendi guruplarına hem de başka başka guruplara yönelik atıflar önemli bir rol oynamaktadır. Ancak yargıda hatalı davranmak sadece geniş kitlelere özgü değildir, bilakis toplumda üst tabaka olarak adlandırılan, hatta yargı konusunda çalışma yapan psikologlar bile, sosyal yargılarda bulunurken hatalı davranabilmektedirler (Arkonaç, 1993; 1998; Bilgin, 1996; Harlak, 2000; Yapıcı, 2003; 2004).

Düşünülen etkileyici şeyin bir aktör olduğu durumlarda, atıflar çoğu kez aktörün maksatlarına ve niyetlerine göre yapılanmaktadır. Bu konuda Bulman ve Worthman tarafından yarı felç ve kısmî felçlilerin yapmış oldukları kazalar ile ilgili yapılan mülakattan elde edilen bulgular oldukça dikkat çekicidir. Zira kaza kurbanlarının çoğunluğu yaşadıkları kazaların kendilerine bir ders verme veya diğer insanlar için bir ibret olma gibi sebeplerle izaha çalışmışlardır. Dahası onlar kaderlerinin birçok sebepten veya gayeden dolayı Allah tarafından idare edildiğini söylemişlerdir (Spilka,

Shaver & Kirkpatrick, 2001, 175). Başka bir deyişle onlar kendilerini felç eden kazaların bir amaç ve plan dâhilinde gerçekleştiğine inanmaktadırlar.

Aslında insanların gerek bireysel gerekse sosyal ilişkilerinde sık sık nedensel atıflar kullanması onları psikolojik olarak rahatlatmakta fiziksel ve sosyal çevrelerinde cereyan eden olayları anlama ve anlamlandırmalarına hizmet etmektedir. Böylece özsaygıları yükselen bireylerde çevre üzerinde hâkimiyet kurmuş oldukları izlenimini oluşturmaktadır. Hem bugüne hem de geleceğe yönelik öngörülerin temelini oluşturan bu durum, onlara çevreleriyle ilişkilerinde uyumlu davranabilme fırsatı vermektedir. Öyleyse, gözlemlenen olayların sebepleri hakkında, genellikle toplumsal bellekte mevcut olarak bulunan, bununla birlikte çoğu kere öznel inançlar olarak dile getirilen nedensel atıfların, insanların “anlam arama”, ”sonuçları kontrol altına alma” ve “öz saygı” ihtiyaçlarına cevap verdiğini söyleyebiliriz. İleride de bahsedileceği üzere, bunlar başa çıkma sürecinin meydana gelişinde de önemlidir. Zira burada söz konusu edilen bu üç sebep atıf ve başa çıkma teorileri için uygun bir teorik çerçeve oluşturur (Küçükcan & Köse, 2000, 63-64; Pargament, 2003, 220; Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, 173; Yapıcı, 2003, 137).

Burada şu hususu da belirtmekte fayda vardır: Araştırmacılardan bir kısmı anlam aramayı ve anlamayı nihai bir sonuç olarak izah ederken bir kısmı ise bilgi aramadaki gerçek gayenin, çevre üzerinde ve böylece kişinin tecrübeleri veya yaptıkları üzerinde etkili bir kontrol kurma arzusundan beslendiği kanaatindedirler (Yaparel, 1994, 275-276). Gelecekte olacakları kontrol ve tahmin etmek için organizmanın, özellikle tehdit edildiği zaman, çevresi hakkında bilgi elde etme çabası, psikolojide çok geniş şekilde incelenmiştir. Bu bazı araştırmacılar bilgi elde etmeye güdülenmiş içe dönük güdülenmenin dışa dönük güdülenmeden daha fazla atfa yatkın olduğu kanaatindedirler. Atıfsal faaliyetler kısmen ferdin olumlu sonuçlarını ortaya çıkarma ihtimalini yükseltmek veya olumsuz sonuçlardan da kaçınmak için, olaylar ve yaşantılar üzerindeki kontrolünü etkili hale getirme gayretini içerir (Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, 176; Bahadır, 2002, 24; Yaparel, 1994, 275).

2.1.2.Bireysel ve Sosyal Hadiseleri Anlamlandırma Sürecinde Din

Dinin ne olduğunu anlama hususunda birbirinden az çok farklılaşan çok çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Bununla birlikte dinin “bir problem çözme yolu ve kutsalla ilişkili anlam arayışı” (Pargament, 2003, 215) olarak tanımlanması özellikle çalışmamız

açısından oldukça işlevseldir. Bu noktada özellikle belirtmek gerekir ki, dinin kökenleri hususunda atıfsal bir perspektif geliştirmek evrensel olsa da, ilk ortaya çıkışı veya tabiat üstü güçlere atıf arzusu hemen her toplumda görülmektedir (Küçükcan & Köse, 2000; Spilka Shaver, Kirkpatrick, 2001, 179; Yaparel, 1994).

Din, anlam arayışında önemli rol oynar. Birçok insan din ve inançla hayatına anlam yükleyebilmektedir (Yapıcı, 2007, 97). Acı veren ve hayrete düşüren hayat tecrübeleriyle, başka bir deyişle zor ve ıstırap veren olaylarla karşılaşan kişi için din, kaygılarının yatışmasını sağlayarak koruyucu bir işlev icra eden, kaygıyı azaltan bir anlamlandırma ve yorumlama çerçevesi sunar (Ekşi, 2001, 29-32; Kula, 2005, 227; Karaca, 2003, 77; ayrıca bk. Yapıcı, 2007). Bu sebeple din anlam kaynağının temelidir. Bu gerçek özellikle, trajik olaylarda ve krizlerde kendisini göstermektedir. Dinî kavramlar kişiyi kapsamlı, anlaşılır ve ahenkli bir inanç sistemiyle donatır ki bu sistem dünyadaki olayları izah etmede ve yerli yerine oturtmada çok kullanışlıdır (Küçükcan & Köse, 2000, 70-71; Pargament, 2003, 217; Spilka Shaver, Kirkpatrick, 2001, 180; Yaparel, 1994, 278; Akgül, 2004, 22). Buna ek olarak din, bir başka şekilde cevaplanamayacak gibi gözüken var oluş nedeni ve hayat ile ilgili pek çok soruyu cevaplamakla bireyin zihinsel ve ruhsal dünyasında belirsizlik yaratan pek çok problemin ortadan kalmasına yol açar. Bu nedenle dini, anlamın ve anlamının başlıca kaynaklarından biri olarak kabul etmek mümkündür (Bahadır, 2002, 152; Küçükcan & Köse, 2000, 67; Yapıcı, 2003, 137-148). Örneğin ülkemizde 17 Ağustos 1999 yılında meydana gelen Marmara depremi birçok mal ve can kaybına neden olmuştur. İnsanlar üzerinde belirsizlik yaratmış, dolayısıyla bu felaketi yaşayanlar yüksek stres ve gerilimle karşı karşıya kalmıştır. Marmara depremi üzerinde psikolojik bir araştırma yapan Küçükcan ve Köse (2000) dinî inançların söz konusu gerilimi azaltmada oldukça işlevsel olduğu sonucuna varmışlardır.

Dinî inançlar kişiye yardım eli uzatarak ona başka hiçbir yerde bulamayacağı bir güvenlik duygusu verir. Kendini güvende hisseden birey pek çok psikolojik rahatsızlıktan korunacağı için başkalarıyla daha sağlıklı ilişkiler kurabilir. Dinî inançlar, insanların hayatın gidişatına dair sorularına cevap verir, onların yaşam boyu yaptıklarını ve ölümü anlamlandırmalarına yardımcı olur. Başka bir deyişle dinî inançlar özellikle acının ve ıstırapın anlam kazanmasında bireye moral motivasyon vererek manevî destek sağlar (Ayten, 2006, 142-146). Kuşkusuz inanan insan için olayların meydana gelişi, kaynağı veya gerisindeki güce ilişkin açıklamayı anlamlı kılan şey, temelde dinî içerikli

kavramlardır. Bu anlamda dinî semboller ve inanç sistemleri önemli birer anlam kaynağı pozisyonundadır. Bu sebeple din anlam arayışında güçlü bir motivasyon konumundadır. Örneğin, ABD’de 2000’den fazla insana niçin dindar oldukları sorulduğu zaman onlar: “Din hayatımıza anlam katıyor.” cevabını vermişlerdir (Küçükcan & Köse, 2000, 16; Karaca, 2006, 482). Buradan hareketle anlam arayışında çok önemli rol oynayan dinî inançların anlam kaynağının başlangıcını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu durum özellikle trajik olaylarda ve krizlerde kendisini açıkça hissettirir. Acı veren ve hayrete düşüren hayat tecrübeleriyle karşılaşıldığında dinî inançlar bir anlamlandırma ve yorumlama çerçevesi sunmaktadır. Dinî kavramlar kişiyi kapsamlı, anlaşılır ve ahenkli bir inanç sistemiyle donatır ki bu sistem dünyadaki olayları izah etmede ve yerli yerine oturtmada oldukça kullanışlıdır (Ekşi, 2001, 29-32; Kula, 2005, 227; Küçükcan & Köse, 2000, 70-71; Pargament, 2003, 217; Spilka, Shaver & Kirkpatrick, 2001, 180; Yaparel, 1994, 278; Yapıcı, 2007, 139).

Yaratılışı gereği insanoğlu hem bireysel varlığına hem de fiziksel ve sosyal çevresinde olup bitenlere bir “anlam” verme ihtiyacı ile güdülenmiştir. Bu noktada “anlam” ihtiyacı, insanüstü, yani metafizik-manevî bir kategoride yer alır. İnsanın nefes aldığı sürece olumlu-olumsuz, iradeli-iradesiz tüm tutum ve davranışları “anlam” bulmaya yöneliktir. Çalışma, üretme ve hayatın güzelliklerini değerlendirme yeteneğini kaybettiğimiz zaman bile hayatta bir anlam bulabilecek olmamız, hayatın anlamlılığındaki istikrarın göstergesidir. Örneğin huzurevi yaşlıları üzerinde yapılan bir çalışmada yaşlılara; “yaşanan hayatı anlamlı bulup bulmadıkları” sorulmuş, onların çoğunun hayatı anlamlı ve yaşanılabilir gördükleri tespit edilmiştir (Akgül, 2004, 43). Öyleyse çekilen sıkıntı ne kadar yoğun olursa olsun, hatta ölümle yüz yüze kalınsa bile, buna bir anlam yüklenebilir. Böylece en yoğun acılara bile katlanmak mümkün hale gelebilir. Bu noktada şu hususu özellikle vurgulamak gerekir ki, insanlar hayatın anlamlı olduğunu kavramak için trafik kazası yaparak acı çekmemeli; ama kaza olmuşsa bunun travmatik etkisinden kurtulabilmek için o hadiseden anlam çıkarabilmelidir. Öyleyse insanın yaşadıklarından ders alarak trajediyi anlamlı hale getirebileceğini söylemek mümkündür. Çünkü hayat her zaman anlamlıdır, daha doğrusu anlamlı olmak zorundadır (Ayten, 2006, 131-134). Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, intihar teşebbüsünde bulunan kişiler bile, ölümle sonuçlanabilecek bu hareketlerine bir “anlam” yüklemiştir. Yani kişi için yaşamak ne kadar anlamsızlaşmışsa, ölmek de o kadar anlamlı hale gelmiştir. İnsanda doğuştan var olan anlam arzusu, onu en acımasız

ve en korkutucu şartlar içerisinde bile sarılabileceği bir değere, bir amaca veya hedefe yöneltebilir. Ancak anlam arzusu engellendiği ve anlamın önünde set olan bariyerler kaldırılamadığı ya da yok edilemediği durumda birey ruhsal bunalma ve kaygı altında anlamsızlığa düşebilir. İşte tam da bu noktada ferdin içine düştüğü var oluşsal boşluktan kurtulabilmesi için anlam arzusunun yeniden işlerlik kazanması gerekir. Hiç bir güç insana anlam devşiremediği gibi anlam tecrübesi, bireyin olumlu mücadelesi olmadan kendi kendine de ortaya çıkamaz. İnsan kendi çabasıyla anlamı keşfetmek zorundadır. Anlam bir şeye duyulan sevgide ya da icra edilen bir iş ve meslekte; hatta acı ve dramatik tecrübelerin derinliklerinde saklı olabilir. Onu aramak insanın en büyük sorumluluklarından birisidir (Bahadır, 2002, 15). Çünkü insanın gerek kendisinin yaşadığı hadiselerle gerekse çevresinde gözlediği olaylara bir anlam yüklemeye ya da olup biten olaylara bir takım sebepler atfederek onları açıklamaya çalışması, dolayısıyla dış dünyada cereyan eden hadiseler üzerinde kontrol duygusu sağlayan psikolojik bir mekanizma oluşturmaya gayret etmesi, onun hem en önemli görevlerinden hem de kognitif (zihinsel) eğilimlerindendir (Pargament, 2003, 208; Küçükcan & Köse, 2000, 15-63; Yaparel, 1994, 275; Hökelekli, 2001, 115; Yapıcı, 2003, 127-128).

Bilindiği gibi, yaşadığı tecrübeleri ve gözlemlediği olayları anlama ve açıklama ihtiyacıyla güdülenen kişi büyük ölçüde kendisini tatmin edecek bir takım açıklamaları arama, bulma ve bunları sınama ile meşguldür. Çünkü o, gerek fiziksel gerekse sosyal çevresinde olup biten olaylara anlam vermek zorundadır. Esasen kişi bu şekilde çevresine uyum göstererek çeşitli davranışlarda bulunabilir. Aksi takdirde kendisini psikolojik bir boşlukta hissederek ruhsal veya zihinsel bir takım rahatsızlıklarla karşı karşıya kalabilir. Kuşkusuz bu durum, insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle iyi giden ilişkilerini alt-üst eden bir durumdur. Bundan dolayı bireyler hem fiziksel dünyada cereyan eden olayları hem de kişileri, grupları ve sosyal hayatta meydana gelen hadiseleri kendileri için anlamlı kılacak açıklamalara ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç ise onları harekete geçirerek çeşitli nedensel atıflar yapmaya, yani “Bunun sebebi nedir?” sorusunu sorarak cevap aramaya götürmektedir (Yapıcı, 2003, 128; Küçükcan & Köse, 2000, 63-64). Frankl “logoterapi”^{*} ismini verdiği psikiyatrik yaklaşımıyla insanların hayatını yeniden anlamlandırmayı ve onlara dünyada yaşamaları için bir neden göstermeyi amaçlar. Ona göre insan hayatı küçümsenemeyecek kadar anlamlıdır ve bu anlam her zaman keşfedilebilir bir halde mevcuttur. Eğer insanlar Nazi

^{*} Logoterapi, anlamı merkeze alan ya da anlam yoluyla terapi şeklinde açıklanabilir (Bk. Ayten, 2006:134-135).

kamplarının kötü şartları içerisinde bile anlam bulabiliyorsa anlama ulaşamayacak hiçbir yer yoktur. O halde anlam her zaman bulunabilir. Çünkü insanın yaşadığı boşluktan kurtulabilmesi bir takım anlamlara sarılması ile mümkün olabilmektedir (Ayten, 2006: 128-129).

Bu noktada şu hususu vurgulamak gerekirken, fiziksel ve sosyal hadiselerle yönelik nedensel açıklamaların iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi tahmin edilebilirlik, ikincisi ise kontroldür. Söz konusu bu iki sebep birleşince, insan zihinsel yapısı gereği iki nesne veya iki olay arasında bir ilişki varmış gibi algılamakta, bunlardan birini diğerinin sebebi ya da sonucu olarak değerlendirmektedir. Ekonominin çöküntüsünün ahlakî yozlaşmaya, cinsel suçların artmasının dinden uzaklaşmaya, geri kalmışlığın emperyalist güçlerin faaliyetlerine bağlanması vb. ilişkiler bu hususa örnek olarak verilebilir. Bu noktada hangi sonucun hangi sebebe bağlanacağı veya hangi sebebin hangi sonuçla birlikte algılanacağını belirleyen unsurların neler olduğu sorusuyla karşılaşmaktayız. Çünkü insanlar bazı olaylara getirdikleri açıklayıcı sebepleri, benzer başka olaylara getirmektedirler. Bu ise, hem bireylerin aynı olayı farklı algılayıp tanımlamalarından, hem de tarifi değişmesine göre onların dile getirdiği açıklamaların değişmesinden kaynaklanmaktadır (Yapıcı, 2003,128).

Hayatın maddî şartları, çeşitli felaket ve sıkıntılar içinde insanlar Allah'ın umulmadık müdahalesine büyük önem vermektedirler. Zira dinî inançlar, diğer etkileyici unsurlar yanında, insanın yaşadığı bu tür engellemeler karşısında telafi edici bir rol oynayabilir (Hökelekli, 2003, 90-91). Çünkü dinî inançlar hayatı yaşanılabilir kılan umut, iyimserlik gibi temel dinamiklerle birlikte sorumluluk ve üretkenlik gibi insanı insan yapan psiko-sosyal unsurları sürekli beslemektedir (Bahadır, 2002, 157; Kula, 2005, 222).

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki dinî inançlar; fedakârlık, sabır, mücadele ve umut duygularını canlı tutarak çekilen acıları hafifletmekte, böylece umutsuzluk duygusuna karşı koruyucu bir işlev üstlenerek yaşama arzusunu kuvvetlendirmektedir. Yani din, insanın acı ve ıstıraplarını azaltan ve teselli veren bir umut kaynağı olarak işlev görmektedir (Kimter, 2006, 223). Ancak, şu hususu önemle vurgulamak gerekir ki, çaresizliğin insanı dine yönelmeye sevk edebilmesi için yaşama arzusunun sıkıntıya üstün gelmesi gerekir. Çöküntü veya umutsuzluk gibi sırf olumsuz duygular Allah'a doğru bir hareketi asla desteklemez. Aksine bunlar gerekli dinamizmi insandan uzaklaştırdığı için böyle bir hareketin oluşumunu kesintiye uğratar veya tamamen yok

eder. Esasen çaresizlik tecrübesi bazı insanlarda dinî duyguları canlandırabileceği ve onları dinî hayata yönlendirebileceği gibi bazılarında ise tam tersine dine ilgisizlik ve Allah'a isyan tepkilerini uyandırabilir (Hökelekli, 2003, 91-92; Kula, 2005, 221). Eğer dinî temelli bir anlam arayışı devreye girerse, onun vereceği güç sayesinde kişi çevresindeki olumsuz şartları yenme mücadelesine girişebilir. Bu da onun hem kendi hakkında hem de çevre üzerinde belli bir bilgiye ulaşarak farkındalık duygusu kazanmasına sebep olabilir. Yani insan başa gelen bir olayı anlamlandırınca yaşadığı boşluktan kendisini çekip çıkaracak bir motivasyonla kendi hayatını yönlendirme yeteneğine sahip olacaktır. Zira başa gelen felaketlere dinî bir anlam yükleme ya da en azından bu felaketleri bazı dinî motif ve referanslarla açıklamaya çabalama hem gündelik problemlerle hem de var oluşsal kaygılarla başa çıkmada olumlu etkiler yapma potansiyeli taşımaktadır (Küçükcan & Köse, 2000, 17-67; Bahadır, 2002, 152). Şunu da söylemekte fayda vardır ki, elbette her anlam arayışı dinî değildir. Çünkü anlam arayışının dinî bir karakter kazanabilmesi için yapılan atıfların ve izah tarzlarının kutsalla ilişkili bir biçimde ifade edilmesi gerekir (Pargament, 2005, 282).

2.1.3. Bir Anlamlandırma Biçimi Olarak Kader

Dinî inançlar kişiyi umutsuzluğa karşı koruduğu gibi, realiteyi yorumlamak, kimliğin bir tanımını yaparak bireyi oraya yerleştirmek ve gündelik hayata rehberlik etmek gibi bir takım fonksiyonlara sahiptir (Vergote, 1999, 91; Hökelekli, 2003, 116;). Gerçekten de hemen her din, var oluş içinde kendini bir yere yerleştirmeye çalışan insana referans çerçeveleri hazırlayan zihni muhtevalar sistemi sunarak hayatta karşılaşılan olay ve durumlara hazır bütünsel cevaplar üretmekte ve nasıl yaşanması gerektiği hususunda yol göstericiliği yapmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde açıkça gözlenmiştir ki, bilimin insanı ve dünyayı bütünüyle anlamlandırmasını mümkün değildir. Çünkü insanın anlamlandırma ihtiyacı duyduğu gerçekliğin bir bölümü tecrübi değildir ve bilimin kaynaklarıyla ulaşılabilecek bir mahiyet taşımamaktadır. Dolayısıyla dinin yardımı olmaksızın bilimin insanlara aşkın bir varlıkla, dünya sonrası hayatla (ahiretle), anlam arayışıyla, var oluşsal konularla ilgili nihaî cevaplar sağlayabileceği kuşkuludur (Mehmedoğlu, 2006, 467). İşte dinî inançlar, insanın kendisiyle, diğer insanlarla tabiatla ve Tanrı'yla ilişkilerinde önemli bir rol oynamakta ve hayatın anlamına ilişkin bütüncül cevaplar sunarak bir dünya görüşü sağlamaktadır. Bunun en azından ülkemiz insanı açısından böyle olduğu görülmektedir. Çeşitli araştırmalarda elde edilen sonuçlara göre, insanımızın çoğunluğu dine inanmakta çok azının ise

inanmamaktadır. Dolayısıyla insanı bütünüyle anlama çabasındaki hiçbir psikoloji, dinin, insanların hayatlarında ve kişiliklerinde, az ya da çok, düzenleyici ve yönlendirici bir güç olduğu gerçeğini göz ardı edemez (Mehmedoğlu, 2006, 282). Dinin gerçekliğini ister kabul, ister ret etsin pek çok düşünür inancın insan hayatını yönlendirdiğini açıkça ifade etmektedir. Mesela Freud'a göre bir gerçekliğe sahip olmasa da dinin insan hayatında etkin bir rolü vardır. Çünkü din gibi bir güce tutunmak hayatın tehlikelerine karşı insanın korkularını dindirmektedir. İnsanın çaresizliği bitmediği için babaya ve Tanrıya ihtiyaç duymaktadır. Tabiatın getireceği felaketleri durdurma, kaderin kaçınılmaz yönüyle özellikle ölümle insanı uzlaştırma ve acı, elem sıkıntı gibi mahrumiyetlerin karşılığını (cennet vb.) verme şeklinde insana üç farklı psikolojik tatmin sağlayan Tanrılar hala görevlerini sürdürmektedirler. Kısaca Freud'a göre bir yanılsama olan din, insanların katlanılmaz sıkıntılarına tahammüllerini kolaylaştırmaktadır. Nihayette din hem yararsız hem de gelişime zarar vermektedir. Çünkü insanlar sonsuza dek çocuk kalamazlar, sonuçta gerçekliğin ne olduğunu öğrenmek durumundadırlar. Çocuktaki yüceltilen dışa vurumlar (mesela din gibi) insanların gerçekle muhatap olacakları olgunlaşma sürecini geciktirir. Aklın, içgüdülerin önüne geçtiği, yanılsamaların terk edildiği ideal seviyeye insan ırkının ulaşması şimdilik mümkün değildir. Bu yüzden dine bir süreliğine izin verilebilir. Fakat din bir yanılsamadan ibaret olduğundan, ideal hedefe ulaşmada büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu yüzden bu yanılsamadan bilime sarılarak kurtulmak gerekir (Ayten, 2006, 33-34; Yavuz, 1987, 23-26). Yani Freud'a göre insanın tabiatın getirdikleri (depremler, sel, fırtına, salgın hastalık vb. felaketler)karşısında çaresiz kalması, yardıma koşan bir baba imajının devamı niteliğindeki bir Tanrı isteğini meydana getirmiştir. Bu yüzden din, çocukluktaki çaresizlik ya da acizyet duygusunu gideren güçlü bir baba imgesinin yetişkinlikte bir yanılsama olarak devam etmesinden ibarettir.

Anlamlandırıcı bir sistem olarak dinî inançlar, anlaşılması zor olaylara bir anlam ve yorum katar ya da en azından birey için bu tür olayları belirli çerçevede kabul edilebilir kılar (Kimter, 2006, 217). Din, her şeyden önce insan hayatında özel bir önem arz eden doğum, evlenme, hastalık, felaket, talihsizlik ve ölüm gibi sıra dışı olaylarla ilgilendirir. Her din, insan hayatında belirleyici olan bu tür olayları çözümlemeye çalışır (Holm, 2004, 24-26). Yani dinî inançlar insana sunduğu açıklamalarla ona yardımcı olmaktadır. Özellikle yaşamın başlangıcı, sonu, anlamı ve değeri konularında arayış içinde olan insanın bu arayışına bulabileceği cevaplar dinî inançlar tarafından

verilebilmektedir (Kayıklık, 2002, 32). İşte bu noktada İslam inancının amentüsünde yer alan kader inancının arayış içindeki insana yardım elini uzattığını görmekteyiz. Bilindiği gibi insan yerine göre hem güçlü hem de güçsüz bir varlıktır. İlk yaşlarda oldukça güçsüz olan insanın, yetişkinlik döneminde her ne kadar birçok şeyi yapmaya gücü yeterse de yine de gücünün yetmediği olaylarla karşılaşması her zaman mümkündür. Örneğin hastalıklar, trafik kazaları, deprem, sel felaketleri vs gibi. İşte bu güçsüzlük ve çaresizlik sonucu insan, kendini emniyete alma, kendine güven verecek güçlü, kudretli bir varlığa yönelme ve ona sığınma ihtiyacı duyar. Çabalarının fayda vermediğini gördüğü, dahası elinden bir şey gelmediğini anladığı zaman, insan felaketler, belalar, ölümler vs. kısaca dünya çarkının akışına karşı çok aciz olduğunu hisseder. Böyle bir durumda ümitsizlik içinde kıvranan insanı teselli edecek ve ona ümit ve kuvvet verecek her şeye kadir bir varlık arayışı ve inancı kendini hissettirir (Peker, 2003, 77-78; Yapıcı, 2007, 93-135). Çünkü tabiatüstü bir gerçeklik olarak kabul edilen bu varlığın hayatımız üzerindeki kontrol edici gücü teselli vericidir. Bu sebeple insan çaresiz ve umutsuz kaldığında Tanrı'yı ve kaderi düşünerek, "başka türlü olmazdı" şeklinde bir inanç geliştirir. Bu da yaşanan sıkıntıların belli bir plan dâhilinde gerçekleştiği inancını kuvvetlendirir (daha fazla bilgi için bk. Yapıcı, 2007, 93- 135).

İslam inancı esaslarından biri olan kader inancı meleklerle veya peygamberlere inanç gibi nispeten diğer inanç esaslarından müstakil gibi duran bir inanç esası değildir. Psikolojik perspektiften bakıldığında kader inancı, sadece diğer inanç esaslarını değil bireysel ve dinî hayatın tamamını kuşatan bir özellik arz etmektedir. Farklı algılamalara rağmen neredeyse Allah inancı ile aynı özelliklere sahip olan kader inancının, bu inanç ekseninde varlık bulan dinin, inanan insanın dünyasında canlılık kazanması ve hayatietini devam ettirmesi konusunda bir tür sigorta işlevi gördüğü söylenebilir. Bu durumda kader inancı, bütün hayatı dinî bir bakış açısıyla besleyen bir yapı arz etmektedir. Zira bireysel anlamda psikoterapik işlevselliği de bulunan bu inanç, çalışma ve güvenme, sığınma ve inanılan varlığın yardımını bekleme, en olumsuz durumlarda bile umudu yitirmeme, olumlu durumlarda kibirlenip tedbiri elden bırakmama, inanılan varlık ile ilişkiyi kesmeyip bilakis artırarak takviye etme gibi işlevlere sahiptir. Bu özellikleriyle insan hayatının tamamını kuşatan kader inancının, dinî inancı besleyen en önemli kaynaklardan biri olduğu söylenebilir (Karaca, 2006, 479-489).

Stack, dindarlığın depresyonu en az üç şekilde etkilediği öne sürülmüştür: 1- "*Tophumsal bağımlılık*" hipotezine göre kader inancı, bireye dinî çevreden gelen

toplumsal bir destek sağlamaktadır. Böyle bir destek bireye hem duygusal hem entelektüel hem de depresyon riskini azaltan diğer bazı özellikleri kazandırmaktadır. 2- “*Tutarlılık*” hipotezine göre kader bireye ümit ve iyimserlik duygusu aşılayarak depresyonu azaltmaktadır. 3- “*Hikmet*” hipotezidir ki buna göre kader inancı, elem ve ıstırapları negatif algılama potansiyelini olumlu yönde değiştirmektedir. Yani kader inancı, insanlara, her hadisede, ilahî bir hikmet, kadere bağlı bir sebep bulunduğu inancını yerleştirmekte ve onların hadiselerle karşı daha sağduyulu ve iyimser bir bakış açısıyla yaklaşmalarını sağlamaktadır (Karaca, 2006, 480).

Kader inancının nasıl şekillendiği, muhtevasının nasıl doldurulduğu, kısaca yönü ve yoğunluğunun nasıl biçimlendiği meselesine gelince, bu hususta pek çok sosyo-demografik faktörün etkili olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Mesela, kaderci anlayışa göre kadın dindarlığı çeşitli görüntü ve biçimler altında ortaya çıkabilmektedir. Yapılan bir çalışmada kadınlar kader inancını “*alın yazısı*” tabiriyle tanımlamaktadır. Bununla onlar “*kalıcı olanı*” ifade etmektedirler. Bu şu anlama gelmektedir: Pratikte insanlar ne yaparlarsa yapsınlar, değiştiremeyecekleri bazı durumlarla karşılaşmaktadırlar. Örneğin, insanın doğduğu yer, anne-babası, fiziksel ve psikolojik özellikleri, cinsiyeti, yaşam süresi, ölümü, depresyon kasırga, sel gibi bazı afetler genel kader kategorisinde değerlendirilmekte ve ilahî bir plan olarak kaderin insanı bazı yönlerden tamamen kuşattığı kabul edilmektedir. İnsanın davranışının oluşumu ve sorumluluğunu nasıl yükleneceği konusunda ise farklı anlayışlar bulunmaktadır. (Karaca, 2006, 480) Ayrıca kaderi ifade etmek üzere kullanılan “*yazgı*” tabiriyle “*değiştirilemez olana*” işaret edilmektedir. Mutlak bir teslimiyetin kendini hissettirdiği bu geleneksel algı biçiminde güçsüz, edilgen ve zayıf olduğunu vurgulama eğilimi kendini hissettirmektedir. Bu türden bir kader inancı, kişinin iradesinin zayıflığını vurgulamanın ötesinde, Tanrı’nın mutlak iradesine de işaret etmekte, böylece yaşanan sosyal gerçekliğin ardında başka gerçeklerin var olduğunu iddia etmektedir. Esasen bu tür bir yaklaşım gerçeği yakalamaya engel olmakta, kaderci ve hayalî dünyanın kurulmasını beraberinde getirmekte, gerçekten kaçış için savunma mekanizmaları oluşmaktadır. Kaderci hikmet arayışının hâkim olduğu, bilinmeyen hayra ulaşma çabasının güdüldüğü poliyanacı bu kadın tutumunda sosyo-psikolojik ve sosyo-ekonomik etmenlerin izlerini görmek mümkündür. Alın yazısını değiştirmeye imkân olmadığını vurgulama eğiliminin evliler ve dullar arasında bekârlardan daha yüksek oluşu bu kanaati doğrular niteliktedir. Bu durumu, yaşanan ölüm, ayrılık, sosyal

sorunlar gibi faktörlerin kaderci eğilimi beslediği şeklinde izah etmek mümkündür. Sosyo-ekonomik düzeyleri düşük kadınlarda kaderci, teslimiyetçi inanç ve eğilimlerinin güçlü oluşuna karşın, eğitim düzeyindeki artış kader inancında belirgin düşüşe ve bireysel güç ve iradenin kişinin yaşamının yönünü tayin etmekte yeterli görülmesine neden olmaktadır (Şahin, 2006, 333).

2.2. Başa Çıkma Kuramı ve Kader İnancı

2.2.1 Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Dinin Etki Boyutu

Başa çıkma, insanın hayata aktif olarak katılmasını sağlayan; onu her durum karşısında güçlü ve dinamik kılan, sağlıklı ve zorunlu bir değişim sürecini temsil eder. Anlam kazanma, bu sürecin sağlıklı yürümesi ile doğrudan ilişkilidir. Zira bireysel açıdan yeniden yapılanmanın durduğu andan itibaren anlamsızlık duygusu baş gösterir (Bahadır, 2002, 60). Bir kişinin stres yaratan durumlarla uğraşma sürecine *başa çıkma*” adı verilmektedir (Ekşi, 2001, 13; Arıcı, 2006, 533). Başka bir tanımda ise başa çıkma şöyle ifade edilmiştir: İnsanların hayatlarında karşılaştıkları olayları anlamaya çalıştıkları; kişisel ya da çevresel istek ve arzular doğrultusunda kendilerini ayarladıkları olumlu ve etkileyici bir değişim süreci olarak tanımlanmaktadır. Başa çıkmayı anlamada yardımcı üç açıklama söz konusudur (Bahadır, 2002, 59). *Birincisine* göre başa çıkma daha çok birey için önem arz eden bir takım olaylar, durum ve sorunlar üzerinde odaklaşır (Kula, 2005, 19). *İkincisine* göre başa çıkma hem bilişsel hem de davranışsal bir karaktere sahiptir. (Pargament, 2003, 211). Yani birey karşılaştığı sorunları hem anlamaya hem de çözmeye çalışır. *Üçüncüsü* ise başa çıkmanın, bireyin karşı karşıya bulunduğu, ihtiyaçlarını karşılamak üzere girdiği ilişki süreçleri ile güçlü bir bağa sahiptir. Birey içerisinde bulunduğu psikolojik duruma göre başa çıkmanın sıralanan söz konusu fonksiyonlardan tek tek ya da birlikte faydalanarak sorunlarını çözmeye çalışır.

Stres yaratıcı bir durumla karşılaşıldığında değerlendirme süreçleri başlar ve bunlar başa çıkmayı yakından ilgilendirir. Burada söz konusu edilen değerlendirme kavramı ile etki-tepki arasında ortaya çıkan birincil ve ikincil bilişsel değerlendirmeler kastedilmektedir. Birincil değerlendirmede etkinin yerli, yararlı ya da stresli olup olmadığı konusunda bir karara varılır. Aslında bu yaşanan durumun algılanması ve kişi için ne anlama geldiğinin değerlendirilmesidir. Bu süreç hayatın anlamını keşfetme dönemidir. Eğer birinci aşamada kişi yaşıntıyı stres verici olarak değerlendirmediyse

stres oluşturucu bir durum söz konusu değildir. Fakat durum stresli olarak algılanırsa bu aşamada hangi başa çıkma seçeneklerinin mevcut olduğu, bunların etkili olup olmadığı ya da kişinin bunları etkili bir şekilde uygulama kapasitesinin olup olmadığı değerlendirilir. Stresle başa çıkma teknikleri işte bu zaman devreye girerler. Stresin ikincil değerlendirme döneminde duygu, düşünce ve davranış düzeyine yansıyabilen belirtilerinin bazıları şoyledir: nemli ya da önemsiz daha önceden verilen kararları vermekte güçlük, değersizlik, yetersizlik, güvensizlik ve terk edilmişlik duyguları, uygun olmayan durumlarda ortaya çıkan öfke, düşmanlık ve kızgınlık dalgalarıdır. İkincil değerlendirme birincil değerlendirme ile etkileşim halindedir. Yeniden değerlendirme ise genellikle kişinin kendisinin edindiği veya çevreden gelen yeni bilgilere dayanarak daha önceden yapılan değerlendirmedeki değişiklikleri ifade eder. Yeniden değerlendirme bilişsel başa çıkmanın bir sonucu da olabilir. Başka bir ifadeyle bütün bu süreçler birbirinden bağımsız bir tarzda cereyan etmez. Daha ziyade, bir sürecin sonucu başka bir süreci harekete geçirebilir. Örneğin, bir tehdide uygun başa çıkma mekanizmasının hazır olması o tehdidin potansiyelini oldukça azaltır (Ekşi, 2001, 21-22).

Başa ıkma biçimleri etkili (olumlu), etkisiz (olumsuz), problem odaklı ve duygusal odaklı olarak sınıflanabilir. Ancak şu hususu vurgulamak gerekir ki, stresli olay ya da durumla başa çıkma sürecinde en çok problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkma tarzı kullanılmaktadır (Kula, 2005, 110-111; Ekşi, 2001, 22-23; Arıcı, 2006, 533-534).

Kişi kendisinde stresli bir durum oluşturan olay ya da durumu değiştirmeye çalışır. Bu abaya *problem odaklı başa çıkma* denir. Kişi stres yaratan durumla ya da olayla ilgili duygularını, mevcut stresli durum değiştirilemeyecek nitelik olsa bile, hafifletmek için uğraşır ve kendisinin duygularını ve tutumlarını değiştirmeye çalışır. Buna da *duygu odaklı başa çıkma* denir.

Probleme dayalı başa çıkma yönteminde birey öncelikle sorunu tanımlar, probleme alternatif çözümler üretir, ürettiği çözümleri değerlendirerek en uygun çözümü veya çözümleri uygulamaya başlar.

Duygu odaklı başa çıkma ise kişi savunma mekanizmalarından bastırma, yansıtmı, mantığa bürünme vb.lerini kullanarak gerçeği olduğundan farklı algılamaya çalışır. Aynı zamanda yaşadığı sorunu zihninden atmak için fiziksel egzersizler

yapmayı, öfkeyi dışa vurmayı, dostlarından destek aramayı ihtiva eden bazı davranışa yönelik çabaları gerçekleştirir.

Çoğu insan hem problem odaklı hem de duygu odaklı başa çıkma mekanizmalarını ya aynı anda ya da peş peşe kullanır. Bununla birlikte olumsuz duygularının egemenliği altına girmeye ve bu duyguların problem çözme eylemlerinin etkilemesini önlemek için problem odaklı başa çıkmayı uygulamaya çalışır. Bu problem, çözülür hale geldiğinde de duygu odaklı başa çıkma kullanılır. Problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkma tarzlarına başvurma durumu, insanların değişikliği mümkün görüp görmemelerine göre de ortaya çıkabilir. Değişiklik hususunda ister duygu odaklı ister problem odaklı başa çıkma tarzı kullansın, Frankl'ın Neitzche'den naklettiği gibi *“yaşamak için herhangi bir nedeni olan kişi, hemen her şeye katlanır”*. Bu meşhur söz işaret etmektedir ki, en zor durumlarda bile kişiyi hayata bağlayan bir sebep varsa, bu durumda hayattan kaçmak yerine zorluklarla başa çıkabilmek için gerekli olan mücadele daima var olacaktır (Bahadır, 2002, 30; Küçükcan & Köse, 2000, 65).

Problemlerle başa çıkarken dinî olan ve olmayan birçok başa çıkma yöntemi kullanılmaktadır. Eğer kişi yetersizlik, güçsüzlük veya acizlik hissederse, bu sürece dinin katkısı problemlere bir çözüm sunma şeklinde gerçekleşir. Başa çıkılamaz durumlarla karşılaşıldığında, diğer açıklamalar ikna edici olmadığında veya diğer alternatifler geçerliliğini kaybettiğinde ise kader inancı, insana yeni alternatifler bulma konusunda yol gösterici olabilir. Bu durumda dinî başa çıkma tarzı insanın acizliğine vurgu yaparak bazı alternatifler önermekte ve dinî olmayan başa çıkmayı tamamlamaktadır (Karaca, 2003, 77).

Stresle başa çıkmada dinin yeri ve önemini teorik ve ampirik anlamda ilk araştırma konusu yapan Pargament'tir. Özellikle dinî pratik ve dinî yönelimler üzerinde duran Pargament otuza yakın dinle ilgili başa çıkma yöntemi tespit etmiştir (Arıcı, 2006, 534).

Yapılan araştırmalarda kader inancı, özellikle hayatın getirdiği eşitsizlikler kapsamında mahrumiyet hissi çekenleri sükûnete çağırان ve olumlu bir mücadeleye yönelten mesajıyla hayatı katlanılabilir hale getirmektedir. Ayrıca din, insana değiştiremeyeceği durumlar karşısında kendi sınırlarını belirlemeye yönelik telkinlerde bulunur. Dindar insan inancının çizdiği sınırlar çerçevesinde davranmakla muhtemel sorunlardan korunmuş olur. Çünkü kader inancı, eşsiz referanslarıyla sorun ve sıkıntılar

karşısında bireyi bir taraftan olumlu çözüm yollarına yönlendirirken, diğer taraftan da çözüm amaçlı yanlış kararlar ve yönelişler noktasında uyarır. Bu noktada kader inancının, güçlü bir problem çözme fonksiyonu üstlenerek kişisel adaptasyon sürecinde önemli bir rol oynadığını söylemek gerekir. Neticede dinin çizdiği sınırlar çerçevesinde inanan insan, kısıtlanan hürriyetinin bir gün sonsuz imkânlarla açılacağı bilinciyle sıkıntılarla dolu dünya hayatını, daha sonra telafi edilmek üzere önüne konulmuş bir mücadele alanı olarak algılar (Bahadır, 2002, 168). Esasen bu durumda olan kişi bir yandan kendi benliği ve sosyal çevresiyle hesaplaşırken bir yandan da hayatın genel bir muhasebesini yapmaktadır. Bütün bu süreçler birçok sıkıntı ve bunalımla birlikte şuur genişlemesine yol açan tecrübeler haline gelmektedir. Bu bakımdan kişi bu dönemde dinî gerçeği derinden kavramaya başlayarak kendine mal etmeye ve içselleştirmeye yönelmektedir (Hökelekli, 2003, 183).

Kader inancı bağlamında dinî inanç ile başa çıkma arasında üç boyutlu bir ilişkiden söz edilebilir (Bahadır, 2002, 60-61; Pargament, 2003, 216-222; Kula, 2005, 62).

1-Kader inancı, kaygı ve suçluluk duygusu gibi rahatsızlıklara karşı bir tür teselli ve yatıştırma vasıtası olarak işlev görür. İşte bu yüzden o, başa çıkma sürecinin “*bir parçası*” olabilir (Yapıcı, 2007, 116). İnsan hayatında pek çok olay, çoğu zaman dinî bir içeriğe sahiptir veya ona dinî bir anlam yüklenmiştir. Evlenme, doğum, boşanma, cenaze, ihtida, mistik tecrübe, dinî cemaat ile ilişkiler vb. bireysel ve toplumsal olaylar, büyük ölçüde din ile ilişkilidir. Bu ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkan değişme ve gelişmeler, aynı zamanda dinî kabulleri de gündeme getirir. Anlama ve sorunların üstesinden gelme noktasında kader inancı, doğal olarak devreye girer ve sorunları yüce mercilere havale etmede insana yardımcı olur. Özellikle travmatik (depresyon, sel, savaş vb.) ve trajik tecrübeler karşısında dinsel yorumlama ve telafiler olumlu neticelere yol açabilir.

2- Kader inancı başa çıkmaya “*yardımcı*” olabilir. Zira bu inanç, başa çıkma sürecini farklı tarzlarda şekillendirme gücüne sahiptir. Ortaya çıkan problemlerin üstesinden gelme ve ruh sağlığını koruma noktasında kader inancı, başa çıkma sürecine manevi katkı sağlayarak destek ve yardımcı olur. Çünkü kader inancı insana, olayların nedeni hakkında tahmin edici açıklamalar sunar. Çeşitli araştırmalarda, dindarların karşılaştıkları olayları daha çok Tanrı’ya, onun irade ve kudretine bağlayarak izaha çalıştıkları tespit edilmiştir. Diğer taraftan kader inancı, sıkıntılarla ve acı tecrübelerle

başa çıkma sürecinde, sahip olduğu telafi mekanizmaları ile tartışılmaz gücünü ve üstünlüğünü ortaya koyar. Buradan hareketle kader inancının sadece travmatik ve trajik problemleri çözme hususunda değil, aynı zamanda yoğunluk derecesi farklı pek çok bunalımlı dönemde de kişiyi ruhen destekleyici ve manen koruyucu bir unsur haline gelebildiğini söylemek mümkündür. Yapıcı'nın (2007, 2005) gerek üniversiteli gençler, gerekse ilkökul çocukları üzerinde gerçekleştirdiği araştırmalarda farklı boyutlarıyla dinin başa çıkma sürecine yardımcı olduğu tespit edilmiştir.

3- Kader inancı başa çıkma sürecinin doğal bir “ürünü” olabilir. Zira acı tecrübeler, insanı dinî bağlılıklara yöneltebilir. Özellikle trajik yaşantıların Tanrı'ya yönelişte önemli katkıları söz konusudur. Bir grup şehirli yetişkin üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmanın bulgularına göre inançların bir kısmı, tehdit içeren olaylara karşı başa çıkma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dinî hayat puanı yükseldikçe dinî başa çıkma etkinliklerinin daha fazla kullanılması dinî hayat seviyesinin artmasına paralel bir durum arz etmektedir. Zira birey karşılaştığı sorunları aşarken daha fazla dindarlaşıyorsa, kader inancı başa çıkma sürecinin bir ürünü haline geliyor demektir (Pargament, 2003; Kula, 2005; Yaparel, 1987; Yapıcı, 2007).

Kader inancı insan hayatı ve geleceğiyle ilgili bilgiler de sunmaktadır. Hayatın belirsizliklerini belirgin hale getiren bu bilgiler insanın kendisine güvenmesini sağlamakta, öz saygı ve kontrol hissini yükseltmekte, böylece kişinin karşılaşılan problemlerle başa çıkabilmede mücadele azmini artırmaktadır. Bundan dolayı maruz kalınan kazalar ve belalar, ölümler, sakatlıklar, hastalıklar, iş kaybı, iflas ve başarısızlıklar gibi yoğun stres yaratan durum ya da olaylar karşısında yaşanan gerginliklerle baş edebilmek için birey kader inancı başta olmak üzere dinî inançlarına ve dini değerlerine müracaat ederek onlardan yardım almaya çalışır. Zira kritik zaman ve durumların ortaya çıkardığı sorunlara karşı kader inancı, kişinin sahip olduğu din dışı düşünce ve eylemlerden daha makul davranışlar önerir. Bu, şu anlama gelmektedir ki, özellikle hayatın trajik dönemlerinde, yoğun gerilim ve sıkıntıların yaşandığı durumlarda hayatın ve gerçekliğin algılanmasında ve yorumlanmasında birçok insan için dinî inanç ve değerler temel referans noktası olmaktadır (Ekşi, 2001, 2). Çünkü dinî inançlar trajik olayların yaşandığı durumlarda “anlam” sisteminin devamlılığının korunması için yeterli üç elemanı sağlayarak kişilerin olayları açıklamalarını kolaylaştırmaktadır. Anlam sisteminin devamlılığını sağlayan elemanlardan *birincisi*, gelecekteki olayların katlanılır ve kontrol edilebilir olacaklarına ilişkin duyulan güven;

ikincisi, yaşanan olayın olumsuz sonuçları yanında olumlu yönlerinin de aranıp bulunması, *üçüncüsü* ise yaşanan olayın “bir anlam parçası” olup tesadüfe bağlı olmadığına ilişkin inançtır. Görüldüğü gibi kader inancı, bireylerin yaşadıkları olayları açıklayabilme, yorumlayabilme ve başa çıkabilmeleri için atıf sistemini harekete geçirmektedir. Bu da söz konusu inanç vasıtasıyla hayatın tanzim edildiği anlamına gelmektedir (Yaparel, 1994, 278-279). Başka türlü söyleyecek olursak, stresli durumlarda inanların güven duyguları tehlikeye düştüğü için onların dışsal gerçekliği anlama ve kontrol etme mekanizmaları da zayıflamaktadır. Bu durumda insan psikolojik olarak depresif bir ruh haline girebileceği gibi olanca acılarıyla birlikte yine de hayatı yaşanabilir görmeye başlayabilir. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki, insanlar sıkıntılı anlarında hem kader inancına daha fazla bağlanmakta, hem de ibadet ve duaya daha fazla önem vermektedirler (Kula, 2005, 112). Buradan hareketle, çaresizlik ile ilahi yardıma başvurma arasında doğrusal bir bağın varlığından söz edilebilir. Hayatın maddi şartları, türlü felaketler ve yıkıntılar içinde kıvranan insanlar, Allah’ın umulmadık müdahalesine büyük önem vermektedir. Hökelekli’nin de (2003, 90) belirttiği gibi savaş, deprem, hastalık, kaza, iflas, kısaca çeşitli şekillerde bedensel, sosyal ve ekonomik yıkıntıyla yüz yüze gelme durumunda ibadet davranışında artış görülmektedir.

Burada şu hususu özellikle vurgulamak gerekir ki, insanların pek çoğunun hayatlarında oldukça önemli yer tutan kader inancı, acılı ve buhranlı durumlarla baş edebilmeye olumlu ya da olumsuz katkı sağlayabilir. Pargament’in çalışmaları bu hususu teyit etmektedir. Ona göre, karşılaşılan problemlerle ve bunların oluşturduğu yoğun stresle mücadele sürecinde inanç ve ibadetlerin devreye sokulması gibi başa çıkma kavramı altında değerlendirilebilir (Ekşi, 2001, 27). Yaşantı birey açısından stres kaynağı olarak görülürse, başa çıkma metotlarından biri veya bir kaç kullanılarak stres verici durum için çözümler üretilmeye çalışılır. Bu noktada dua, en çok başvurulanan dinî başa çıkma mekanizmasıdır. İnsanın bir sıkıntı veya zorlukla karşılaştığında hemen duaya başvurma sebebinin arkasında da ilahi güçten yardım alma isteği vardır (Küçükcan & Köse, 2000, 151; Hökelekli, 2003, 226). Stresli bir durumla veya olayla karşılaşan kişi önce problemin ne olduğunu anlamaya, kendisi için bir tehlike veya tehdit olup olmadığına bakar. Eğer kendisi için bir tehdit ve tehlike söz konusu ise hemen dua etmeye başlar. Zira dua, dinî başa çıkmanın başlangıcıdır. Duadan sonra namaza başlama cemaatle namaz kılma vb. dinî faaliyetlerde bulunur. Fakat burada

önemli bir soru cevapsız kalmaktadır. Dinî faaliyetlere katılma ve kişisel dualar kaderin fonksiyonelliğinin ortaya konması için yeterli kabul edilemez. Bundan dolayı dinî başa çıkma ölçekleri stres kaynaklarıyla uğraşırken veya onları anlarken bireyin kader inancını nasıl kullandığını ortaya koymaktadır (Ekşi, 2001, 27; Kula, 2005, 62). İşte dinî yalvarma türündeki dinî başa çıkma etkinliği bireyin yaşadığı sıkıntı veya problem karşısında sorunu çözümleyebilecek mucizevî bir olayı Allah'tan isteme ya da yaşadığı durumu kavrayıcı bilgiye ulaşması için Allah'a niyazla bulunma davranışını içerir (Pargament, 2003; Kula, 2005, 202). Başa çıkma yöntemi olarak duaya a) problem odaklı, b) duygusal odaklı, c) hem problem hem de duygusal odaklı olarak müracaat edilebilir. Problem odaklı başa çıkma tarzı olarak dua; problemi tanımlamayı, problemin çözümü için alternatif, çözümler geliştirmeyi, planlamayı ve Allah ile işbirliği yaparak aktif başa çıkmayı sağlar. Eğer stres veren yaşantı bireysel güç ve imkânlarla değiştirilemeyecek durumda ise dua duygusal geliri azaltmaktadır. Buradan hareketle duanın olayları yeniden yorumlamayı ya da kabullenmeyi sağlayarak duygusal odaklı başa çıkmaya yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir deyişle duanın işlevlerinden birisi de duygusal odaklı başa çıkmadır (Arıcı, 2006, 535).

Dua bir ibadet ve inanan insanın yaratıcısıyla bir tür konuşmasıdır. Bu anlamda dua temelde yaratıcıdan farklı düzeylerde de olsa yardım isteme, korunmayı talep etme, korkulardan ve kaygılardan kurtularak gerek bu günü gerekse geleceği teminat altına alma arzusunu içermektedir. Kişi Allah'a dua ederken, hem kendi gücünün ve imkânlarının sınırlı olduğunu itiraf ederek aciziyetini ortaya koymakta, hem de bu çerçevede isteklerini dillendirmektedir (Yapıcı, 2005, 58). Tanrıya karşı sesleniş olan dua görünürde tek yönlüymüş gibi görünse de aslında çift boyutludur. Zira buradaki iletişim kişinin hem kendisiyle hem de yaratıcısıyladır. Yani kişi hem bireysel olarak aciziyetini, çaresizliğini, kimsesizliğini ve yardıma muhtaç bir varlık olduğunu anlamakta hem de söz konusu duygu ve düşüncelerin kendisinde oluşturduğu gerginliği giderebilmek, yani bir nebze de olsa o gerginlikten kurtulmak için dua etmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda dua eden kişi bir yandan bedensel, ruhsal, sosyal, ekonomik vs. çok çeşitli problemlerini dile getirirken, bir yandan da bunlarla baş edebilmek için gücü ve kudreti sınırsız varlığın yardımını talep etmektedir (Yapıcı, 2005, 60). Yani hiçbir şeye güç yetiremediğini, Allah'ın yardımına ihtiyaç duyduğunu bilen birey istek ve arzularını gerçekleştirebilmek için Allah'ın yardımı beklemektedir. Bunun bilincinde olan kişi Allaha teslim olmuş ve ona sığınmıştır (Peker, 2003, 123-124). Duanın

arzulanan hedeflere ulaşmada psikolojik bir destek sağlaması, ferdin iç dünyasında gizli bir canlılık yaratması ve başarının önündeki iç engelleri ortadan kaldırmasıyla alakalıdır. Nitekim yapılan araştırmalar göstermektedir ki, bireyler sıkıntılı bir durumla karşılaştıklarında daha fazla dua etmektedirler. (Peker, 2003, 79; Pargament, 2003; Yapıcı, 2007, 93). İşte dua insanın dayanma, direnme ve güçlüklerle baş edebilme gücünü arttırarak ve kişinin umutsuzluğa düşmesini engelleyerek ruhsal bir yücelme sağlamaktadır (Kimter, 2006, 226-227). Psikologların dinî başa çıkma olarak kavramlaştırdıkları süreç de bu noktada devreye girmektedir. Çünkü umut edebilme gücünü canlı tutan dua, bireyi kötümser düşüncelerden ve karamsarlık duygusundan çekip çıkarmakta ve kişiye psikolojik olarak emniyet ve güvenlikte olduğu hissini vermektedir (Yapıcı, 2005, 62). Böylece kişi Allah'a sığınarak teselli bulacak, O'nun koruması altında olduğu inancıyla da ümit ve güven duygusu kazanacak, nihayet O'nun yardımının kendisine ulaşacağı duygu ve inancıyla da zihnen ve ruhen rahatlayacaktır. Esasen inanan insanların korku ve kaygılarını yenmek için dua ile Allah'a yönelmelerinin arkasında da benzer bir psikolojik mekanizma mevcuttur. Çünkü insanlar korku anlarında Allah'a yönelince kendilerini daha çok emniyette hissetmektedirler. Bu konuda da yapılmış araştırmaların sonuçları bu hususu açıkça teyit etmektedir (Yaparel, 1987, 130-131; Yapıcı, 2007, 224-225). Dua temelde Allah'a sığınma, kader de Allah'ın bilgi ve iradesine teslim olma anlamına geldiği için duaya ilişkin yapılan bu açıklamalar kader inancının ruhsal etkilerini anlama hususunda da işlevseldir.

Modern dünyanın beraberinde getirdiği çok çeşitli problemleri çözmek ve kaygıları yenebilmek için insanlar kehanet, büyüsel uygulamalar, okuma, cinlerle temas, falcılık vb. şeylere müracaat ettiği gibi bir imdat ve yardım çağrısı olarak duaya da başvurmaktadır (Kimter, 2006, 228). O an kişi için önemli olan sıkıntısına çare bulmaktır (Arslan, 2006, 295). Dinî başa çıkmanın bazı kişi ve gruplarca daha sıklıkla ve etkili bir biçimde kullanıldığını gösteren pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların sonuçları özellikle kadınların ve belirli bir dinî yönelime sahip olanların, dahası iç güdümlü dindarların ve siyahların dinî başa çıkmayı daha çok kullandıkları ve onların bundan ciddi biçimde yarar gördüklerini ortaya koymaktadır. Bunun nedeni onların kültürdeki kaynak ve iktidarla daha az muhatap olmaları ve dinin diğer şeylerden daha rahat ulaşılan alternatif bir kaynak teşkil etmesi olabilir (Ekşi, 2001, 44). Ayrıca, fiziksel ve ruhsal açıdan rahatsız olan insanlar dinî başa çıkmayı daha çok tercih

etmektedirler. Çünkü dinî başa çıkma kişinin hem mücadele azmini arttırmakta hem iç huzurunu artırıcı bir işlev üstlenmekte, hem de hastalığı benimseyip onunla mücadele etmeyi kolaylaştırmaktadır (Yapıcı, 2007, 51-86). Bu durum, kadın bedensel engellilerin de daha çok manevi temelli dinî başa çıkma tarzlarını sıklıkla kullandıklarına ilişkin araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Çünkü manevi temelli dinî başa çıkma etkinliğinde birey Allah’a olan sevgisini ve inancını olanca içtenliğiyle ortaya koymaktadır. Sorununu çözümlemeye Allah’ın kendisine yardımcı olacağına güveni tamdır. Sorununu Allah’la paylaşır. O’nun gücü ve bilgisiyle sorunu aşacağına inanır (Kula, 2005, 232). Yapılan bir araştırmada erkeklerin kadınlara oranla daha yüksek bir anlamlılığa sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuç, kadınların mevcut şartlar altında aile, toplum ve iş hayatında sorunlarla karşılaşma riskinin daha yüksek oluşuna bağlanmıştır. Aile-toplum-iş üçgeninde kadınlardan beklenenler erkeklerden elbette daha fazladır. Bu bağlamda kadınlarda rol karmaşası daha sık gündeme gelebilmektedir. Diğer taraftan, kadınların psişik yapı itibariyle depresyona daha eğilimli olmaları, anlam kazanma sürecinde onlar adına önemli bir dezavantaj kabul edilebilir (Bahadır, 2002,167). Başka bir çalışmada ise kadınların erkeklere oranla ortaklaşa dinî başa çıkma tarzını daha fazla kullandığı tespit edilmiştir. Bu sebeple kadınlarda depresif belirtiler daha fazla görüldüğü halde, onlar yaşamaya daha fazla gerekçe bulabilmektedirler (Yapıcı, 2007, 151). Sıkıntılı, bunalımlı ve gergin bir durumlarda ise duanın etkisi “*yatıştırma ve rahatlatma*” şeklinde kendini gösterir (Hökelekli, 2003, 228-229). Hastalık, başarısızlık, felaket gibi bireyin fiziksel ve ruhsal varlığını tehdit eden durumlar ve tehlikeler, insanın sinirlerini bozar, moralini sarsar ve cesaretini kırar. Böylesi durumlarda dua eden birey, Allah’a güvenir, talep ve isteklerinin Allah tarafından bilindiğine ve duyulduğuna inanır. İlahi kudretin kendini yalnız bırakmayacağı düşüncesi ruhen gergin olan bireyi sakinleştirip rahatlatır (Peker, 2003, 128). Çünkü sevgi, güç ve bilginin kaynağı olarak görülen Allah’ın gücüne sığınma ve teslim olma sorunları beşeri düzlemde ilahi düzeleme doğru taşıma anlamına gelmektedir (Yapıcı, 2005; 2007).

Pargament ve arkadaşları dinî başa çıkmanın üç farklı tarzını ortaya koymuşlardır. (Kula, 2005, 61; Ekşi, 2001, 42; Küçükcan & Köse, 2000, 84-85; Arıcı, 2006, 534-535; Pargament, 2005, 286).

1- *Kendi kendini idare eden eğilim* (Kişisel yönelimli): Allah’tan herhangi bir yardım beklemeden problemi kendi kişisel imkânlarıyla çözme eğilimidir. Birey

karşılaştığı problemleri kendi başına çözer, problemin çözümünde hiçbir ilahi gücün yardımına ihtiyaç duymaksızın aktif bir tavır alır. Bu tür tavır alışı Allah sürece doğrudan katılmasa da kişisel yönelimli eğilim temelde dine karşı ya da din karşıtı bir vaziyet alışı içermez. Zira burada Allah, insanların kendi yaşamlarını yönetmeleri için onlara kaynak ve özgürlük verici bir varlık olarak algılanır. “Bir zorlukla karşılaştığım zaman Allah’ın yardımı olmaksızın bunun benim için ne anlama geldiğine rahatlıkla karar veririm.” vb. ifadeler bu kapsamda değerlendirilebilir.

2- *Kararı başkasına bırakan eğilim* (Erteleyici-kaçış-olumsuz tevekkül tarzında): Hiç bir şey yapmadan Allah’ın duruma müdahale etmesini bekleyen eğilimdir. Bu eğilime sahip olan insanlar problemleri kendi başlarına aktif olarak çözmekten ziyade hiçbir girişimde bulunmaksızın doğrudan Allah’a havale eder. Bu bakış açısından bütün yönüyle çözümlerin kaynağı Allah’tır. Birey bu durumda tamamen pasiftir. “Ben bir şey yapmasam da Allah benim problemlerimi çözer.” şeklinde dile getirilen bir kanaati buna örnek göstermek mümkündür.

3- *İşbirlikçi Eğilim*: Allah ile işbirliği yaparak problemlerin üstesinden gelme eğilimidir. Bu durumda ne birey ne de Tanrı pasif bir katılımcıdır. Birey ve Tanrı problem çözümünde ortaklaşa çalışmakta ve aktif olarak sürece katılmaktadır. “Allah ve ben birlikte planlarımızı eyleme geçiririz.” Biçiminde dile getirilen ifadeyi bu bağlamda ele almak gerekir. Tabidir ki, açıklamaları seçme, uygulamada ve problemleri çözmede hassasiyet ve basirete duyulan ihtiyacın dinî yaklaşımlar kadar seküler yaklaşımlarla da ilgisi vardır. Kendini yönlendirici başa çıkma stratejilerinin, kontrol edilemeyen durumlarla karşılaştıklarında insanlara ters etki yapabileceği; buna karşılık Tanrı’yla işbirlikçi bir ilişkiye yönelik paylaşılmış bir kontrol duygusunu hissedenden insanların, onları kendi kişisel kaynak ve kontrollerin ötesine iten durumlar karşısında bile daha az sıkıntı duyabileceği varsayılmıştır. Bu iddia 245 Presbiteryen kilise üyesinden oluşan bir çalışmada teste tabi tutulmuştur. İnsanlar yüksek stres ve daha az kontrol edilebilir durumlarla karşı karşıya kaldıklarında kendini yönlendirici başa çıkma, depresyondaki artışla alakalıydı. Fakat işbirlikçi başa çıkma, yüksek stres durumlarında depresyondaki anlamlı düşüşle ilgiliydi (Pargament, 2005, 301-302).

Dinî başa çıkma, stresli olaylarla karşılaştığımızda *yararlı*, *zararlı* veya *ilgisiz* olabilir. Çünkü dinî başa çıkma çok amaçlıdır. Kişisel gelişim sağlayıcı Allah’a yaklaşma hissini kuvvetlendirici, diğer insanlara yakın olmayı kolaylaştırıcı ve yaşam için amaç ve anlam sağlayıcı olabilir. Dolayısıyla dinî başa çıkma *edilgen* (Allah’ın

bireyin yaşadığı krizleri çözmesini beklemek ya da doğal afetlerin ve kazaların engellenmesi gibi), *aktif* (insanları daha iyi bir dünyada yaşamak için motive etmek gibi), *kişisel* (Allah'ın sevgi ve ilgisini aramak gibi), *problem yönelimli* (problem çözümüne destek olmak gibi) veya *duygusal* yönelimli (Allah'a duygusal sorunların çözümü için yönelmek gibi), olmak üzere çok biçimli olabilir. Bu da dinin çok yönlü bir işleve sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Krş. Pargament, 2005; Kula, 2005; Ekşi, 2001).

Olayların kendi denetiminde gerçekleştiğine inanan insanlar nedensel açıklamalarında, daha ziyade çaba, zeka, yetenek, kapasite gibi iç etmenlere atıfta bulunur. Buna karşın olaylar üzerinde herhangi bir denetime sahip olmadığını düşünen bireyler ise tesadüf, şans, ortam, koşullar, tanıdıklar, ilişkiler gibi dış etmenlere vurgu yaparlar. Birey belirli bir süre denetleyemediği bir pekiştirme yaşarsa kendine olan güvenini kaybetmeye başlar. Hayatın her alanında bazı bireyler olayları denetim altında tutabildiklerini düşünürken bazıları denetim ve egemenliklerini kaybettiklerini düşünür. Buna göre onlar, *yaşanan olayların iç kaynaklardan kaynaklandığına inananlar* ile *yaşanan olayların dış koşulların bir sonucu olduğuna inananlar* olmak üzere ikiye ayrılır (Kayıklık, 2006, 165).

2.2.2. Olumlu ve Olumsuz Başa Çıkma Tarzı Olarak Kader İnancı

İslam düşünce tarihine baktığımızda çeşitli mezheplerin ortaya çıkmasına ve aralarında sert münakaşaların yaşanmasına neden olan kader konusundaki asıl tartışma, insanın kendi gerçekleştirdiği fiillerinin sorumluluğunu üstlenip üstlenmeyeceği, üstlenecekse bunun sonuçlarının ne olacağı konusunda yoğunlaşmıştır. Bu hususta Cebriye, Mutezile ve Ehli Sünnet'in birbirinden önemli ölçüde farklılaşan üç farklı yaklaşımı savunduğu görülmektedir.

Cebriyeye göre insanın bütün fiilleri önceden belirlenmiştir. Yani insan adeta nasıl davranacaksa öyle davranmaya programlanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla bireyin kendi iradesiyle söz konusu programın dışına çıkma şansı mevcut değildir. Bu düşünce "İnsan rüzgâr önünde hedefsiz ve gayesiz uçan bir yaprak gibidir." cümlesiyle özetlenebilir (Bk. Topaloğlu, 2000, 285-286; Gölcük, 1992, 41-42). Bu durumda, insanlar genel anlamda hayatlarını kontrol altında tutmak ve yönetmek için çaba harcamayarak, kendilerini olayların akışına bırakmayı tercih etmektedirler. Buna göre; başa gelecekler önceden bellidir ve olacağına çare yoktur. Yazgı değiştirilemez, o halde

kadere teslim olmak gerekmektedir. Bu çerçevede başarı kişisel kontrole bağlı olmadığı gibi, başarısızlıklarda “kısmet değilmiş” anlayışıyla izah edilmektedir.

Mutezile’ye gelince onların ilahi kaderi, bir yönüyle inkâr ettiği görülmektedir. Çünkü kötü davranışların yaratıcısının Allah olamayacağını savunmaktadırlar. Yani kötüyü yaratmak kötü olduğu gibi çirkin ve kötü olan şeyleri irade etmek de kötüdür. Hâlbuki Allah’a kötülük izafe edilemez (Karaca, 2006, 480).

Ehli Sünnet ise insanın yaptıkları şeylerde Allah’ın bir ön bilgisinin olduğunu, fakat söz konusu ilahi bilginin insanın iradesini yok etmediğini, yani bu durumun insanın hürriyetine aykırı olmadığını söylemektedir. Bundan dolayı insan yapıp etmelerinde temelde hürdür. Ancak insan fiillerinin yaratıcısı değil yapıcısıdır (Keskin, 1997, 24). Başka bir deyişle fiilin yaratıcısı Allah, fakat onu gerçekleştiren insandır.

Kader konusunda bilimsel tartışmalar hâlâ devam etmektedir ve dindar insanlar kader inancını farklı şekilde algılamaktadırlar. Yani hemen her müslüman, inanç esaslarından birisi olan kader konusunu eğitim şekli, bilgi birikimi, entelektüel kapasitesi, kişilik özellikleri vb. gibi faktörlerin etkisiyle farklı bir şekilde yorumlamakta ve hayatına aktarmaktadır (Karaca, 2006, 480). Pratikte insanlar ne yaparlarsa yapsınlar, değiştiremeyecekleri bazı durumlar bulunmaktadır. Örneğin insanın doğduğu yer, anne ve babası, fiziksel ve psikolojik özellikleri, cinsiyeti, ömür müddeti, depresyon, kasırga, sel gibi bazı afetler genel kader kategorisinde değerlendirilmekte ve kader planının insanı bazı yönlerden kesin olarak kuşattığı, ittifakla kabul edilmektedir.

Bu noktada tekrar başa çıkma teorisine dönecek ve bunun kader inancıyla ilişkisini kuracak olursak şunları söylemek mümkündür: Dini başa çıkma biçimleriyle hayatın yaşanabilir ve zorluklarına katlanılabilir bir hale gelip gelmemesi bir yönüyle kader inancında insanın aktif ve pasif olmasıyla ilişkilendirilebileceği gibi bir başka yönüyle Allah’ın ezeli planının, yani kaderin kabul edilip edilmemesiyle de ilişkilendirilebilir.

Bilindiği üzere Pargament, Smith, Koenig ve Perez dinî başa çıkma metotlarını pozitif ve negatif örüntüler içinde gruplamışlardır. *Pozitif dinî başa çıkma* metotları, menfî durumların dinî açıdan hayırhah değerlendirmelerini, işbirlikçi dinî başa çıkmayı, Tanrı’dan manevi destek arayışını, din adamı ya da cemaat üyelerinden destek arayışını, başkalarına dinî yardımı ve dinî affı içerir. Olumlu dinî başa çıkmada sevgi ve rahmet

üstüne kurulu bir Tanrı tasavvuru ve din anlayışı hâkimdir. Buna karşılık *negatif dinî başa çıkma* metotlarından oluşan örüntü, genel bir yönelimden meydana gelir, yani bizzat gerilim ve karmaşada Tanrı ile zayıf bir ilişki, yüzeysel ve uğursuz bir dünya görüşü ve anlam arayışında dinî bir çabayla belirlenir. Negatif dinî başa çıkma metotları Tanrı'nın gücünü sorgulamayı, Tanrı'ya karşı kızgınlık ifadelerini, cemaat ve din adamlarına yönelik hoşnutsuzluğu, menfi durumların ceza kabilinden dinî değerlendirilişlerini ve şeytanî değerlendirilişleri içerir. (Pargament, 2005, 287). Olumsuz dinî başa çıkmada cezalandırıcı Tanrı tasavvuru, Tanrı'nın kendisini terk ettiği düşüncesi, dinî hoşnutsuzluk vs. sıklıkla kullanılır.

Bazen problemler insanda bir takım yılgınlıklara, çeşitli üzüntülere ve kaygılara sebep olur. Bireyin iç dünyası gergin bir duruma gelir. Bu tür problemlerin sınırlı bir şekli insanı daha çok çalışıp başarı yollarını araştırmaya sevk etmesi bakımından bazen faydalı olabilir, fakat bazen de problemlerin uyardığı öfke, kaygı ve aşırı gerginlik halini yenemeyen insanlarda bir takım kompleksler gelişebilir. Kişide nefret, kin, kıskançlık, peşin hüküm ve kendini değersiz görme gibi olumsuz/negatif duygu ve tutumlar oluşabilir. Bu durumda olan kişilerde bir intibak sorunu/uyum bozukluğu tezahür edebilir (Kula, 2005, 107). Pozitif dini başa çıkmada başa gelen kötü olayların Allah'ın bir uyarısı, onun gücünün/kudretinin bir sembolü ve varlığının bir işareti olarak görüldüğü durumlarda kader inancı başa çıkma ve katlanma açısından bireye yardımcı olur. Negatif olaylar sırasında Allah'ı yanı başında görmek, desteğini esirgemediğine inanmak, yani negatif olaylarla mücadele etmede Allah'ın yardımının varlığına inanmak da başa çıkma açısından olumlu sonuçlar doğurur. “*Allah bana sabır verdi. Dayanma gücümü arttırdı.*” şeklinde söylenen sözler buna örnek teşkil eder. Bunun zıddı olan negatif başa çıkmada ise kötü olayları Allah'ın bir gazabı ya da cezalandırması olarak değerlendirmek ise Allah'a darılma, kızma ve ondan uzaklaşma gibi olumsuz durumları beraberinde getirebilir (Küçükcan & Köse, 2000, 80–81). Buna ek olarak çöküntü ve umutsuzluk gibi sırf olumsuz duygular Allah'a doğru hareketi asla desteklemez; aksine bunlar gerekli dinamizmi insandan uzaklaştırarak böyle bir hareketi köstekler. Bunun gibi çaresizlik tecrübeleri kimilerini ilgisizlik ve Allah'a isyan tepkilerini uyandırabilmektedir (Kula, 2005, 221).

Özellikle kentlerin kenarlarında kendini gösteren *varoş dindarlığı* hem arabesk özellikleri ile öne çıkan bir din anlayışını; hem de isyankâr ve tepkisel boyutta acıları, mağduriyet ve yoksunlukları işleyen bir eğilimi beslemektedir. Bununla birlikte yapılan

çalışmalar göstermektedir ki, kentsel kurum ve imkânlara erişme hususunda yaşanan yoksunluklar kader anlayış ve algısını iki yönlü etkileyebilmektedir: **Birincisi**, “*durumu kabullenme*” şeklinde tezahür etmekte olup, burada kader inancının içsel çatışmaları ve gerilimleri azaltıcı bir işlev (tevekkül, teslimiyet) üstlendiği görülmektedir. Yani burada durumu kabullenerek olumlu başa çıkma kullanılmaktadır. **İkincisi** ise “*mevcut durumu kabullenememe*” tarzında ortaya çıkan itiraz, muhalefet ve protestocu bir yönelimi içermektedir. Başka bir deyişle ikinci durumda kadere isyan motifleri ön plana çıkmaktadır (Çelik, 2006, 102-107; 2003, 161). Bunun yanı sıra burada da kadere isyan motiflerinin ön plana çıkması olumsuz başa çıkmanın kullanıldığını gösterir.

Kader inancının hem felaketin anlamlandırılmasına hem de kayıp ve acılarla başa çıkma sürecine olumlu katkıları olmuştur. Özellikle ahiret inancı, kayıpların kabullenilmesini kolaylaştırmakta, dahası iyimserlik, umut gibi ruh sağlığı açısından olumlu duygular kazandırmaktadır (Küçükcan & Köse, 2000, 156).

Öyle ki dinin ve maneviyatın olumsuz kullanılması ruh sağlığını bozabilir. Kısaca din kişiye hastalığını, problemini anlama ve onunla mücadele etme azmi verdiği zaman olumlu, buna karşılık psikolojik çatışma yarattığı ve tıbbi tavsiyeleri reddetmeyi beraberinde getirdiğinde ise olumsuz etki yapmaktadır.(Yapıcı, 2007, 51-78-84-94)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Temel Problemi ve Cevap Aranılan Sorular

Yaşamın zorluklarıyla başa çıkarken kader inancının yaş, cinsiyet, gelir düzeyi ve öğrenim düzeylerine göre farklılık arz edip etmeyeceğidir. Bununla beraber araştırmamızda aşağıdaki sorulara cevap bulmaya çalıştığımızı söylemek durumundayız:

1) Kader kavramı nasıl algılanmakta ve anlamlandırılmaktadır? Bu kapsamda “kader” deyince Kur’an Kursu öğrencilerinin zihinlerinde neler çağrıştırmaktadır? Bu çağrışımlar nerelerde örtüşmekte, nerelerde ayrılmaktadır? Ayrıca bu kavram dinî manasını ve muhtevasını korumaya devam etmekte midir?

2) Kader inancı günlük hayatlarında insanları nasıl etkilemektedir?

3) Yaşanan zorlukların/sorunların üstesinden gelebilmede kader inancı başta olmak üzere dinî inançlar belirgin bir etkiye sahip midir?

4) Özellikle kadere inanma ve teslimiyet gerek gündelik hayatı anlamlandırmada gerekse varoluşsal sorunlara çözümler üretmede ne derece etkilidir?

5) Kuran Kursunda öğrenim gören kadınları dua etmeye sevk eden faktörler nelerdir? Bu faktörler kadınların sorunlarıyla ne kadar ilişkilidir? Kadınlar en fazla ne zaman dua etmektedir? Eğer bir zamanı varsa o zamanı seçmenin sebepleri nelerdir? Bu zamanlar isteklerinde farklılıklara neden olmakta mıdır?

3.2. Evren ve Örneklem

Tablo 1: Örneklem Şehirlere Dağılımı

	<i>Şehir/İlçe</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
1	Malatya/Battalgazi	16	53.33
2	K.Maraş/Andırın	14	46.67
	TOPLAM	30	%100

Örnekleme, Malatya/Battalgazi ve Kahramanmaraş/Andırın ilçelerinde 20-50 yaş arası bayan Kur'an Kursu öğrencilerinden oluşmaktadır. Battalgazi'den 16 (%53.33), Andırın'dan 14 (%46.67) olmak üzere çalışmaya toplam 30 öğrenci katılmıştır.

Örnekleme oluşturan kadınlar, ekonomik seviyelerinin orta ve alt derecede olduğunu ifade etmektedirler. Öğrencilerden sadece 1'i dört yıllık açık öğretim (işletme), 5'i lise mezunudur (4'ü Kahramanmaraş, 1'i Malatya'da). Lise mezunu olanların 4'ü 20 yaşında iken, 1'i 30 yaşındadır. Üniversite mezunu olan bayan ise 36 yaşındadır. İlkokul mezunu 36-40 yaş arasında yer alan 10 kadından 7 tanesi Kahramanmaraş'lı, 3'ü ise Malatya'lıdır. 40-50 yaşında aralığında olup okuma yazma kursunu bitiren 14 kişi yer almaktadır. Bunlardan 5'i Kahramanmaraş'tan, 9'u ise Malatya'dandır. Çalışma 2006–2007 yılları arasında yüz yüze görüşme (mülakat) tekniğiyle gerçekleştirilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmanın örneklemini oluşturan bireylerin, araştırmanın temel değişkenleriyle ilişkili olduğu düşünülen bazı değişkenlere dair bilgilerin elde edilmesi, yani öğrencilerin bazı kişisel özelliklerini belirleyebilmek için araştırmacı tarafından hazırlanan 4 soruluk bir kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Burada “yaş”, “eğitim durumu”, “medeni durum” ve “ekonomik durumu” tespiti yönelik sosyo-demografik sorular bulunmaktadır. Öğrencilerin hayatta karşılaştıkları problemlerle başa çıkarken kader inancını nasıl kullandıklarını tespit için yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine uygun olarak;

1-“Kader nedir? Kader deyince ne anlıyorsunuz?”

2- “Kader inancı günlük hayatınızda sizi nasıl etkiliyor?”

3- “Yaşadığınız zorlukların/sorunların üstesinden gelebilmede dini inançlarınızın katkısı oluyor mu? Nasıl? Örneklerle açıklayabilir misiniz?”,

4- “Hayatın yaşamaya değer ve anlamlı olduğunu düşünüyor musunuz?”

5- “Allah'ın varlığını içinde hissetme hayatınızı anlamlandırmada etkili midir?”,

6- “Kader inancı hayatınıza bir anlam katıyor mu?”

7- “Size göre kader değişebilir mi?” “Dua ve sadaka belaları yok eder, şeklinde bir söz var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?”

8- *“Ciddi bir sorunla (sağlık, ekonomik, ailevi vs.) karşılaştığınız zaman, eğer elinizde çözüm için pek fazla seçenek yoksa, ne yaparsınız?”*

9- *“Sık sık dua eder misiniz? Niçin?”*

10- *“Allah korusun, kanser hastası olduğunuzu öğrenseniz ne yaparsınız?”*

11- *“Sizce Allah kullarını sevmekte midir?” “Allah darda kalanların imdadına yetişir mi?”*

12- *“ Sizce Allah adil midir, yoksa kulları arasında adaletsiz mi davranmaktadır?”*

13- *“Çeşitli sorunlar yaşadığınız zaman sosyal çevrenizin sizi desteklediğini düşünüyor musunuz?”*

14- *“Daha önce siz ya da bir yakınınız ameliyat oldu mu? Eğer olduysa önce ve sonra ne/neler hissettiniz?”* şeklinde 14 adet soru hazırlanmıştır. Kadınlardan bu sorulara serbest bir şekilde, içlerinden geldiği gibi rahatlıkla soruları cevaplamaları istenmiştir. Ayrıca öğrenciler soruları cevapladıktan sonra onların hepsiyle verdikleri cevaplar üzerinde bir veya bir buçuk saate yakın konuşulmuştur.

Yapılan bu mülakatta öğrenciler sorulara az ya da çok farklılaşan kelime ya da cümlelerle açıklamalarda bulunmuşlardır. Daha sonra bunlar, küme analizi tekniği ile belirli gruplarda toplanmış ve en çok vurgulanandan en az vurgulanana doğru yüzdeleri çıkarılarak betimsel bir analize tabi tutulmuştur. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, buradan elde edilen bulguları genellemek bizi hatalı sonuçlara götürebilir. Çünkü anketin uygulandığı kişiler belli bir sosyal yapı içerisinde, belirli inançları olan ya da olmayan kişilerden oluşmaktadır. Bununla birlikte, ulaştığımız bulguların, Müslüman Türk kültüründe insanların *“hayatın zorluklarıyla başa çıkmada kader inancı”*ndan nasıl destek aldıklarını anlamada kısmen fikir verici olduğunu söylemek durumundayız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN ANALİZİ

4.1. Kader Kavramının Yaptığı Çağrışımlar

“Kader deyince zihninizde neler çağrışmaktadır? Veya kader nedir ve kader deyince ne anlıyorsunuz” sorusuna öğrencilerin cevapları çok çeşitli olmamakla birlikte birbirine yakın bir içeriğe sahiptir.

Tablo 2: Kader Kavramının Yaptığı Çağrışımlar

		F: 30	%
1	Alın yazısı	11	36.67
2	Takdiri ilahi	8	26.67
3	Başa gelen her şey, yaşadıklarımızın bütünü	5	16.67
4	Zorluklar, güçlükler, sevinçler ve mutluluklar	4	13.33
5	Allah’ın iradesiyle insan iradesi sonucu ortaya çıkan durum	1	3.33
6	Önce olmayacağına inanıp da sonra olan (sevda, aşk, sevgi)	1	3.33

Anlam içeriği itibarıyla aynı ya da benzer çağrışım yapan ifadeleri kümeleyerek oluşturulan “kader” kavramı işitilince ilk olarak; “*Alın yazısı*” (f: 11) akla gelmektedir. Bunu açıklama kapsamında “*Allah’ın yazdığı şeyler*”, “*Kaderimde ne varsa onu yaşayacağıma inanırım*”, “*Önceden yazılan her şey*” vb. ifadeler ön plana çıkarılmaktadır. “Alın yazısı” ile çok yakından ilişkili olan bir başka çağrışım da “*Takdiri ilahi*”(f: 8) Bununla da “*Allah’ın olacak şeyleri önceden bilip takdir ettiği*” inancı ön plana çıkmaktadır. Alın yazısı ve takdiri ilahi olmasından dolayı “*Başa gelen her şey ve yaşadıklarımızın bütünü*”(f: 5) kader olarak değerlendirilmektedir. Daha somut bir yaklaşım gösteren bazı kadınlar ise kaderi “*Zorluklar, güçlükler, sevinçler ve mutluluklar*”(f:4) gibi hayatın olumlu ve olumsuz yanlarını hesaba katarak değerlendirmektedirler. Bu arada “*Allah’ın iradesiyle insan iradesi sonucu ortaya çıkan durum*” (f: 1) şeklinde ifadesini bulan açıklamanın Maturidiliğin kader anlayışını yansıttığını söylemek gerekir. Ayrıca “*Sevda, aşk, sevgi gibi önce olmayacağına inanıp*

da sonra olan şeyler” (f: 1) biçiminde dile getirilen izah da oldukça anlamlıdır. Buna göre kader, adeta olmaz denilen şeyin olur hale gelmesidir.

Verilen cevaplardan hareketle söyleyecek olursak, “kader” kelimesi zihinlerde üç farklı çağrışım yapmaktadır:

1) *Allah’ın bilgisi dâhilinde belirlenmiş, insan tarafından değiştirilmesi mümkün olmayan hayat çizgisi olarak kader:* Bu bağlamda “*Allahtan gelen her şey, takdiri ilahi, insanın iyi ya da kötü yaşadığı hayat veya başına gelen her şey, önceden yazılan her şey*” (f: 27) gibi çağrışımlar akla gelmektedir. Buradaki nitelemelere yakından bakacak olursak, kaderin tamamen Allah’a bağlı olduğu, insanın bu konuda herhangi bir tasarrufta bulunamayacağı, dolayısıyla yaşanan ya da yaşanacak olan hadiselerle karşı sabır göstermek gerektiği vurgulanmaktadır. Kur’an Kursu öğrencilerinin çoğunluğu, hatta neredeyse hepsi tarafından kabul edilen bu yaklaşım, kader inancının, klasik anlamıyla “alın yazısı”yla özdeşleştirildiğini göstermektedir (Karaca, 2006, 480). Teslimiyetin açıkça hissedildiği bu algılama biçiminde müslüman bireylerin kendilerini zayıf, çaresiz ve pasif olarak algıladıkları görülmektedir. Bu aynı zamanda Allah’ın mutlak iradesine işaret etmektedir. Bu yaklaşım kaderci ve hayali dünyanın kurulmasını beraberinde getirmekte ve gerçekten kaçış için savunma mekanizmaları oluşturmaktadır. Öğrencilerin burada ifade ettikleri, olumsuz sonuçlarla karşılaşınca “*Allah’ın takdiri böyleymiş*” şeklinde bir yönelimle, karşılaştığı olumsuz durumu daha kolay kabullenebilmektedirler.

2) *Allah’ın iradesiyle insanın iradesi birleşmesiyle ortaya çıkan hadiseler olarak kader inancı:* “*Allah’ın iradesiyle insan iradesinin etkileşimi sonucu ortaya çıkan durum, bir tür değiştirilebilir alın yazısı*” (f: 2) olarak kabul edilen kader hakkında kadınların genel kanaati “*Allah yaratır, insan yapar*” tarzındadır.

3) *Önce olacağına inanmayıp da sonra inanmadığı şeyin gerçekleşmesiyle artık olmayacak gibi görünen olayların gerçekleşmesi sonucu kader:* Öncelikle burada kadere inanmama söz konusu gibi görünmekle beraber ama daha sonra kişinin kendisinin elinden gelmeyen bir şeyin Allah tarafından gerçekleşmesi sonucu kadere inanma söz konusu olmaktadır. Yani burada öğrenci kendi isteği olmadan zorla evlendirildiği kişiyi sevmeyeceğini düşünürken sonra sevmesiyle, asla olmayacak zannettiği şeyin gerçekleşmesi sonucu bu düşüncesi değişmiştir. Araştırmamızda “kader nedir?” sorusuna sadece bir kişi bu cevabı vermiştir. Buradaki genel kanaatimize göre

aslında o kişi de kader inancına sahiptir, fakat yaşadığı bir olaydan dolayı asla olmayacak dediği şeyin gerçekleşmesi, düşüncelerinde bir takım değişikliklere sebep olmuştur.

4.2. Kader İnancının İnsanı Etkilemesi

Glock ve Stark'a göre dinin insana yansımasının beş boyutu vardır ve bunlardan biri de dinin etki boyutudur. Kişinin inancının günlük hayatına ve sosyal ilişkilerine yansıması anlamına gelen dinin etki boyutu insanın bireysel ve sosyal hayatını etkileyerek bireyin yaşamına yön vermeye başlar (Kayıklık & Yapıcı, 2005; Yapıcı, 2007). Dinin etki boyutunun toplumda ezilen insanların üzerinde daha belirgin olduğu yönünde bulgular mevcuttur. Özellikle ülkemizde kadınlar, yaşlılar, daha az eğitimliler, dar gelirliiler arasında dinin hayata yansıması manidardır (Mehmedoğlu, 2006) Bu çalışma ise orta ve alt gelir grubuna sahip Kur'an Kursu öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada cevap aranan sorulardan bir tanesi de; *“Kader inancı günlük hayatınızda sizi nasıl etkiliyor?”* şeklindeydi. Aslında öğrenciler bu soruyla *“Kader nedir?”* sorusuna verdikleri cevaba yakın cevaplar vermişlerdir. *“Çünkü musibetlerin Allah tarafından bilinmesinin inançlarını kuvvetlendirdiğini”* (f: 3), *“Sabretme güçlerini artırdığını”* (f: 2), zorluklara daha kolay göğüs gerebildiklerini ifade etmişlerdir. *“Başa gelen musibetlerin, belaların ya da kader inancının alın yazısı olduğunu, dolayısıyla ister istemez kendilerini etkilediğini ve başlarına gelen güzelliklerin Allah tarafından geldiğini bildiklerini”* (f: 1), *“Sıkıntılı dönemlerinde sabrettiklerini”* (f: 1), *“Çünkü sıkıntıların Allah tarafından kendilerini denemek için gönderildiğine inandıklarını”*ı belirtilmekte (f: 2), hatta *“Günlük hayatımı yaşarken nasibimde ne varsa onu yaşarım”* (f: 2) denmektedir. Ayrıca *“Hayatlarında yoksulluk bile olsa ona isyan etmeyip şükrettiklerini”* (f: 2), *“Kader inancının kişiye sorumluluk kazandırdığını”* (f: 1) ve *“Çalışma güçlerini artırdığını”* (f: 2), *“İmanlarının tam olduğunu, ahireti düşünmelerine sebep teşkil ettiğini”* (f: 2) söyleyenler de vardır. Bununla birlikte *“Kader inancının kendilerini bazen iyi bazen de kötü etkilediğini”* (f: 1) ifade edenlere de rastlanmıştır. İyi etkilemesi alın yazısı deyip işin içinden çıktıklarını, yani rahatladıklarını, hayatlarında iyimserlik, hoşgörü, inanç gibi erdemli davranışlar oluşturduğunu; kötü etkilemesi ise *“Bu neden benim başıma geldi?”* diye düşündüklerini, morallerinin bozulduğunu üzüldüklerini ve içinden çıkamadıkları bir hal aldığını, *“Keşke böyle olmasaydı da şöyle olsaydı...”* dediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca kadınlar teslimiyetçi bir tarz sergileyip *“Kaderimizde ne varsa onu görürüz”*

diye de bu soruya cevap vermişlerdir. Yani Kader inancı 20-50 yaş arasındaki kuran kursu öğrencilerinin hayatlarını olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Olumlu şekilde etkilenenlerde Allah inancının daha çok kuvvetlendiğini, başına gelen musibetlerin Allah'tan geldiğine inandıklarını ve dolayısıyla sabırlarını arttırdığını, sorumluluk bilinci kazandırarak çalışma güçlerini arttırdığını ifade etmişlerdir. Olumsuz etkilemesi ise “*Neden ben?*” sorusunu sormalarına sebep olmuş, keşke şöyle olsaydı veya olmasaydı diyerek pişmanlıklarını dile getirmişlerdir.

4.3. Hayata Anlam Verme ve Din

Bu konuyla ilgili olarak öğrencilere; “*Hayatın yaşamaya değer ve anlamlı olduğunu düşünüyor musunuz?*”, “*Kader inancı hayatınıza bir anlam katıyor mu?*”, “*Allah’ın varlığını içinde hissetmeniz hayatınızı anlamlandırmada etkili midir?*” şeklinde dile getirilen üç soru sorulmuştur. Öğrencilerin hepsi hayatın yaşamaya değer ve anlamlı olduğunu ifade etmişlerdir. Ama onların bunu ifade ediş tarzları birbirinden ciddi biçimde farklılaşmıştır. Çünkü her birinin ihtiyaçları, ilgileri ve arzuları farklıdır. Bu yüzden insan sayısı kadar anlamın varlığından söz edilebilir (Bahadır, 2002, 32). Bizim çalışmamızda da bunun örneği apaçık görülmektedir. Zira bu hususta öğrenciler; “*Allah’ın hayatımızda var olduğunu hissetmek kendimizi güvende hissetmemize sebep oluyor*” (f: 1), “*Yaşantımıza daha çok dikkat etmemizi sağlıyor, çünkü her yaptığımız kiramem kâtibin melekleri tarafından yazılmaktadır*”(f: 1). “*Bu his insanın içini huzur ve mutlulukla dolduruyor, hatta yaşadığımız mutlulukların ve üzüntülerin Allah’tan olduğunu bilmek hayatımıza anlam katıyor*” (f:1), “*İnsanı kötülüklerden uzaklaştırıyor, bu da hayata sevgi, saygı, hoşgörü ve merhametle bakmayı sağlıyor*” (f: 7), “*Başımıza gelen her şeyden ibret almamızı sağlıyor*” (f: 1), “*Din adına yaptıklarım bu dünyada kalp huzuru ve rahatlama olarak karşıma çıkarken ahirette ise cennete girmeme sebep olacaktır. Bu da hayatımı anlamlandırıyor*” (f: 10), “*Din bize sığınacağımız bir liman, insan hayatına yön veren kalbi zenginleştiren ilahi bir güçtür*” (f: 1), “*Allah’ın bize sayısız nimetler vermiş olması, bizi varlıkların en üstünü olarak yaratması hayatı yaşamaya değer ve anlamlı kılıyor, günahları telafi etmemize sebep oluyor*” (f:1), “*Dini, umutlarımı ve hayallerimi gerçekleştirmek için bir fırsat olarak görüyorum*” (f:1) şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır. Ayrıca, “*Bu dünyada ne ekersem onu biçeceğime inanıyorum, o sebepten din hayatıma anlam katıyor*”(f: 3) diyenlere rastlandığı gibi, “*Yazılanların önüne geçilemeyeceğini ve Allah’a sığınmaktan,*

sabretmekten başka çarelerinin olmadığını, hatta bütün çabaların boşa olduğunu”(f: 3) düşünenlere de rastlanmaktadır.

Verdikleri cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla öğrenciler çok çeşitli olumsuzluklarla karşılaşsalar bile hayatlarına bir anlam verme ya da anlam bulma çabası içindedirler. Dahası onlar var oluşlarını din ile anlamlandırırken aynı zamanda hayatı yaşanabilir kabul edebilme hususunda dini inançlarından, özellikle Allah, ahiret ve kader inancından destek almaktadırlar. Bu da onların anlam arayışlarının ve sorunlarının üstesinden gelebilme çabasının dinle bağlantılı tezahür ettiği anlamına gelmektedir. Çünkü din anlam arayışında önemli bir rol oynamaktadır (Yapıcı, 2007, 97). Dinin başka şekilde cevaplanamayacak gibi görünen hayat ile ilgili birçok soruyu cevaplamakta ve zihinde oluşan ve belirsizlik yaratan pek çok problemin ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. O halde dini hem anlamın bizzat kendisi hem de anlamının kaynaklarından birisi olarak kabul etmek mümkündür (Bahadır, 2002; Küçükcan & Köse, 2006). Bu da inanan insanın hayatı ve var oluşunu dini inançlarını dikkate alarak anlamlandırdığı şeklinde değerlendirilebilir.

4.4. Zorluklarla Başa çıkmada Dinin Etkisi ve Önemi

Bu konuyla ilgili anketimizde 9 soru bulunmaktadır. Bunlar; “Yaşadığınız zorlukların/sorunların üstesinden gelebilmede dini inançlarınızın katkısı oluyor mu? Nasıl? Örneklerle açıklayabilir misiniz?”, “Size göre kader değişebilir mi?” “Dua ve sadaka belaları yok eder ve ömrü uzatır şeklinde bir söz var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?”, “Ciddi bir sorunla (sağlık, ekonomik, ailevi vs.) karşılaştığınız zaman, eğer elinizde çözüm için pek fazla seçenek yoksa ne yaparsınız?”, “Sık sık dua eder misiniz? Niçin?”, “Allah korusun, kanser hastası olduğunuzu öğrenseniz ne yapardınız?”, “Sizce Allah kullarını sevmekte midir? Allah darda kalanların imdadına yetişir mi?”, “Sizce Allah adil midir, yoksa kulları arasında adaletsiz mi davranmaktadır?”, “Çeşitli sorunlar yaşadığınız zaman sosyal çevrenizin sizi desteklediğini düşünüyor musunuz?”, “Daha önce siz ya da bir yakınınız ameliyat oldu mu? Eğer olduysa önce ve sonra ne/neler hissettiniz?

1) *Yaşadığınız zorlukların üstesinden gelebilmede dini inançlarınızın katkısı oluyor mu? Nasıl? Örnekler ile açıklayabilir misiniz?* Bu soruya öğrencilerin % 80’i bir problemle karşılaştığım zaman dua ederim. Allah’ tan sabır dilerim ve ona sığınırım

derken, %20'lik dilimi oluşturanlar ise insanların dine inanması gerektiğini, eğer inanmazsa sorunların üstesinden gelemeyeceğini ifade etmişlerdir. (Bkz. Tablo 3)

Tablo 3: Zorluklarla Başa çıkmada Dinin Rolü

No	Madde İçeriği	F: 30	%
1	Bir sorunla karşılaştığım zaman dua ederim. Allah'tan sabır dilerim ve ona sığınırım	24	80
2	İnsanların dine inanması gerektiğini, eğer inanmazsa sorunlarının üstesinden gelemeyeceği	6	20
	Toplam	30	100

Tabloda da görüldüğü gibi birinci gruptaki öğrenciler zorluklarla karşılaştıkları zaman bunun Allah'tan bir imtihan olduğunu bilip o sıkıntısıyla beraber yaşamayı öğrenmeleri gerektiğini ve ilk yaptıkları işin ise dua etmek olduğunu belirtmişlerdir. Bir dua bin derdi çözer mantığıyla dualarında bir şey istediklerinde o sorunu çözmesini Allah'tan talep etmektedirler. Sorunlarının üstesinden gelmek için Kur'an okuduklarını, namaz kıldıklarını ve arkasından Allah'a yalvardıklarını, yani dua ettiklerini ifade etmişlerdir. Dua ederken Allah'tan sabır dilediklerini ve ona sığındıklarını da söylemektedirler. Savaş, deprem, hastalık, kaza, iflas vb. olumsuzluklarda, kısaca çeşitli şekillerde bedensel, sosyal ve ekonomik yıkıntıyla yüz yüze gelme durumunda ibadet davranışında artış görülmektedir (Hökelekli, 2003, 90). Zira birey karşılaştığı sorunları aşarken daha fazla dindarlaşıyorsa, kader inancı başa çıkma sürecinin bir ürünü haline geliyor demektir (Pargament, 2003, 216-222). Öğrenciler sorunlarının üstesinden gelmek için Kur'an okuduklarını ve namaz kıldıklarını, yani daha fazla ibadete yöneldiklerini ifade etmişlerdir.

İkinci grupta ise insanların sorunlarının üstesinden gelmek için dine inanması gerektiği eğer inanmazsa sorunlarıyla baş edemeyeceğini söylemişlerdir. Yani önce dine inanılması gerektiği, dine inanıldıktan sonra kolayca sorunların üstesinde gelinebileceğini söylemişler. Burada dini kazalar ve belalardan korunmak için bir basamak olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Bu şekilde ifade edenler sadece 6 kişidir ve % 20'lik bir dilimi oluşturmaktadır.

2) “Size göre kader değişebilir mi? ‘Dua ve sadaka belaları yok eder’ şeklinde bir söz var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?” diye sorulmuş ve bu konuda üç farklı görüşün ileri sürüldüğü görülmüştür: Birincisi, “Ölüm ve doğum gibi bazı hadiseler insanın iradesinin dışında cereyan eder. Buna göre kaderin bir kısmı insanların elinde

değildir. Ancak kadere ait bazı şeylerin insanın iyi amelleriyle değişebileceği” (f: 10), hatta kaderin değişmesinde bazen şeytanın rolünün olabileceği de söylenmiştir. Çünkü öğrencilere göre, şeytan insanın düşmanıdır ve insanı kandırdığı zaman insanın kaderi olumsuz yönde değişebilir. Ayrıca öğrenciler dua ve sadakanın insana gelecek kaza ve belaları engelleyeceğini söylemişlerdir. Buna dikkatimizi çeken bir örneği vermek istiyoruz. Öğrenci kötü bir rüya gördüğü zaman mutlaka sadaka verdiğini eğer sadaka vermezse başına bir şeyin geldiğini söylemektedir. Bu da onların kaderin değişeceği yönündeki düşünceleriyle uyumludur. Buna karşılık *ikinci* görüştekiler “*Kaderin değişmeyeceği, Allah’ın ezelde yazdığı neyse onun mutlaka yaşanacağı*” kanaatindedir. Fakat bunlar yine de, “*Dua ve sadakanın belaları yok edeceği*”ne inanmaktadırlar (f: 19). Onlara “Kader değişmiyorsa, nasıl oluyor da dua ve sadakalar belaları def ediyor?” şeklinde bir soru yönelttiğimizde herhangi bir cevap alamadığımızı belirtmeliyiz. Zira bu soru karşısında onlar susmayı tercih etmektedirler. Anlaşılan o ki, öğrenciler bireysel anlamda kader inançlarıyla geleneksel dinî kültürel bilgileri arasında tam bir uzlaşma sağlayabilmiş değillerdir. Kanaatimizce onlar, anne ve babalarından öğrendikleri bilgileri hiç sorgulamadan olduğu gibi kabul etmektedirler. İlk iki görüşten farklı olan *üçüncü* görüş ise “*Kader doğuştan da yazılsa insanın kendi kaderini kendisinin yazdığı, bununla birlikte dua ve sadakanın belaları engelleyeceği*” şeklindedir (f: 1) Buradaki bu zıtlığın insanlarımızın kurduğu cümlelerin farkında bile olmadığını, kendisine nasıl öğretilmişse öylece kabul ettiğini göstermektedir. Çünkü bir taraftan kaderin doğuştan yazıldığını düşünürken bir taraftan da kendi kaderini kendisinin yazdığını ardından da dua ve sadakanın kaza ve belaları def edeceğini söylemektedir. Bu soruya bu şekilde cevap veren öğrenci 48 yaşında ilkökul mezunu bir ev hanımıdır. Bu bizde kader konusunun öğrenilenin anne ve babadan öğrenildiği kanaatini kuvvetlendirmektedir.

Tablo 4: Kaderin Değişip değişmezliğine Yönelik İnançlar

	<i>Kader değişir mi? Dua ve sadaka belaları yok eder mi?</i>	<i>F: 30</i>	<i>%</i>
1	Kader değişmez, ezelde ne yazıldıysa o yaşanır. Dua ve sadaka belaları yok eder.	19	63.34
2	Kaderin değişen ve değişmeyen kısımları vardır. İyi fiillerde bulunmak ve sadaka vermek kaza ve belalardan korur.	10	33.33
3	İnsan kendi kaderini kendi yazar. Dua ve sadaka belaları engeller	1	3.33
	Toplam	30	100

3) “*Ciddi bir sorunla (sağlık, ekonomik, ailevi vs.) karşılaştığınız zaman, eğer elinizde çözüm için pek fazla seçenek yoksa ne yaparsınız?*” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplar; “*Önce çözüm yollarını deneriz, sonra Allah’a sığınırız, yani tevekkül ederiz*” (f: 10), “*Dua ederek Allah’tan yardım dileriz*” (f: 8), “*Her şeyi oluruna bırakırım ve sadece Allah büyüktür derim, yani hayırlısını ondan isterim*” (f: 3), “*Kur’an okurum, namaz kılarım, Allah’tan başka kapı olmadığını düşünerek kendimi daha iyi hissetmeye çalışarak sabrederim*” (f: 7), “*Her şeye rağmen Allah’a şükrederim*” (f: 1), “*Çok zor durumdaysam yakın akraba ve dostlardan yardım isterim*” (f: 1) şeklindedir. Başka çalışmalarda görüldüğü gibi burada da Kur’an Kursu öğrencilerinin bir kısmı *problem odaklı*, bir kısmı ise *duygusal odaklı* başa çıkmayı kullanmaktadır (Krş. Ekşi, 2001, 22-23; Arıcı, 2006, 533-534; Kula, 2005, 110-111). Bu ifadelerle dayanarak söyleyecek olursak, her ne kadar dost ve akrabalarından yardım isteyenler olsa da, öğrenciler hayatın zorluklarıyla başa çıkma sürecinde dinî inançlarından, özellikle de Allah’a ve kadere inançlarından kuvvetlice destek almaktadırlar. Öyleyse karşı konulamaz bir yazgı ve ne yapılırsa yapılsın değişmeyecek bir geleceğin belirlenmişliği inancının insanlara hem dayanma gücü hem de zorluklara aldırış etmeden hayatlarını idame ettirebilme azmi ve gayreti verdiğini söylemek mümkündür. Bir insan her şeyin önceden tayin ve tespit edildiğini, neticede ortaya çıkan şeyin kendi gayreti ile tesir altına alınamayacağını ve onun değiştirilmesinin mümkün olmadığını kabul ettiği zaman kendisini endişeden ve kararsızlıktan kurtarmış olur. Bu noktada kader inancının, insanlara karşılaştıkları sorunları kabul ederek onlarla yaşamayı öğrenme hususunda ciddi bir destek sağladığı, bunun da yaşamın zorluklarıyla başa çıkmayı kolaylaştırdığını ifade etmek gerekir.

Tablo 5: Sorun Algılanması ve Dini Başa Çıkma

	<i>Ciddi bir sorunla karşılaştığınız zaman, eğer elinizde çözüm için pek fazla seçenek yoksa ne yaparsınız?</i>	<i>F:30</i>	<i>%</i>
1	Önce çözüm yollarını deneriz, sonra Allah’a sığınırız, yani tevekkül ederiz.	10	33.33
2	Dua ederek Allah’tan yardım dileriz.	8	26.67
3	Kur’an okurum, namaz kılarım, Allah’tan başka kapı olmadığını düşünerek kendimi daha iyi hissetmeye çalışarak sabrederim.	7	23.33
4	Her şeyi oluruna bırakırım ve sadece Allah büyüktür derim, yani hayırlısını ondan isterim.	3	10
5	Her şeye rağmen Allah’a şükrederim.	1	3.33
6	Çok zor durumdaysam yakın akraba ve dostlardan yardım isterim.	1	3.33

4) “*Sık sık dua eder misiniz? Niçin?*” sorusunda ise iki farklı tavır ortaya çıkmıştır: *Birincisinde* öğrenciler sık sık dua ettiklerini ve bunun kendilerini rahatlattığını, “*Dua ile kendilerini güven ve emniyet içinde hissettiklerini*” (f: 10) söylemişlerdir. Öğrenciler dualarıyla Allah’ın huzurunda boyun eğdiklerini, gündelik yaşamlarında karşılaştıkları problemleri ve zorlukları yenmek için iç dünyalarını ve en gizli sırlarını O’na açtıklarını söylemektedirler. Esasen duanın başa çıkma sürecinde etkin bir role sahip olmasının temel sebeplerinden birisi de budur (Kirkpatrick, 2006). *İkincisinde* ise öğrenciler aynen birinci görüşte olduğu gibi sık sık dua ettiklerini ifade etmişler, fakat dualarını belli gayelerle yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda onlar, “*Allah’a iyi bir kul olabilmek*”, “*O’na daha yakın olmak*”, “*Affedilmek*”, “*Kaza ve belaları def etmek, sıkıntılardan uzaklaşmak*”, “*Allah’ın verdiği nimetlere şükretmek*”, “*O’ndan sağlık, mutluluk, huzur, bereket dilemek*”, “*Kendilerinin ve ailelerinin korunmasını talep etmek*”, “*Günahlardan korunmak için dua ederiz*” (f: 19) demişlerdir. Bu soruya verilen cevapların çok farklı olması dinin çok çeşitli işlevlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Pargament, 2005; Kula, 2005; Ekşi, 2001). Sürekli dini ortamlarda bulunmuş (dini sohbetlere katılmış, daha önce de Ku’ran kursuna gitmiş) ev hanımı, ilkokul mezunu ve sürekli dini kitap okuyan bir bayanın ifadesi ise oldukça anlamlıdır. O dua ettiği günün diğer günlerden daha farklı ve daha iyi geçtiğini söylemiştir. Dahası söz konusu bu bayan duanın gücünü açıkça hissettiğini, özellikle dua etmenin akabinde zorlukların kolaylaştığını ve işlerinin rast gittiğini beyan etmiştir.

Tablo 6: Dua Etme Sebepleri

	<i>Dua etme sebepleri</i>
1	Allahın yardımıyla emniyet ve güven duygusuna ulaşmak için
2	Allaha iyi bir kul olmak için
3	Allah’a daha yakın olmak için
4	Allah’ın verdiği nimetlere şükretmek için
5	Kaza ve belalardan korunmak için
6	Allah’tan sağlık, huzur ve mutluluk dilemek için
7	Günahlardan korunmak için
8	Affedilmek için

5) “*Allah korusun kanser hastası olduğunuzu öğrenseniz ne yapardınız?*” sorusuna ise öğrenciler “*Üzüleceklerini, korkacaklarını, ama Allah’tan umutlarını*

kesmeyeceklerini” (f: 21), “*Tedavi yollarına başvuracaklarını, bununla birlikte dua edip Allah’a sığınacaklarını, hatta daha büyük bir acıya maruz kalmadıkları için Allah’a şükredeceklerini*” (f: 9) söylemişlerdir. Bu da göstermektedir ki, insanoğlunda doğuştan var olan anlam arzusu, onu kanser hastası olsa bile sarılabileceği bir değere, yani Allah’a yönlendirmektedir (Bahadır, 2002, 15). Zira başa gelen felaketlere dinî bir anlam yükleme veya bu felaketleri bazı dinî motif ve referanslarla açıklama, hayatın zorluklarıyla başa çıkmada olumlu etkiler yapma potansiyeli taşımaktadır (Küçükcan & Köse, 2000, 17-67). Burada da izleneceği üzere öğrenciler dinî inançlarının desteğiyle yaşadıkları sorunların üstesinden gelmeye çalışmaktadır.

Tablo 7: Ağır Hastalık Durumu ve Dini Başa Çıkma

	<i>Bir gün kanser hastası olduğunuzu öğrenseniz nasıl bir tavır takınırsınız?</i>	F: 30	%
1	Üzülürüz, ama Allah’tan ümidimizi kemeyiz.	21	70
2	Hemen tedavi yollarına başvururuz, bununla birlikte Allaha dua ederiz.	9	30
	Toplam	30	100

6) Öğrencilerin “*Sizce Allah kullarını sevmekte midir? Allah darda kalanların imdadına yetişir mi?*” sorusuna verdikleri cevap “*Evet*” şeklinde olup oldukça açık ve nettir. Çünkü onlara göre Allah kullarını sevmektedir ve darda kalanların imdadına yetişmektedir. Konu hakkında konuşmaya devam edince şu tür açıklamalarla karşılaşmıştır: “*Allah, insanları her şeyden üstün yaratmıştır, eğer sevmeseydi onları hem yaratmazdı hem de yaratsa bile yaratıkların en üstünü kılmazdı*” (f: 8), “*Dünyayı insanların emrine amade etmezdi*” (f: 3). Bunun yanı sıra “*O kadar çok Allah’a asi olmamıza günahlarımıza, sevaplarımıza rağmen bize bir felaket, salgın hastalık vermiyor, çünkü Allah’ın kullarına olan şefkati bir annenin çocuklarına olan şefkatinden daha fazladır*” (f: 19).

Kullarını darda koyup koymamasına gelince, “*Allah kendisine inananı ve itaat edeni açta ve açıkta koymaz*” (f: 3). Burada öğrenciler Allah’ın kullarını darda koymamasını ona itaat etmeye bağlamışlardır, “*Allah kullarını darda ve sıkıntıda bırakmaz*” (f: 27). Mesela ekonomik sıkıntı çektiğimiz anda sebebini bilmediğimiz bir yerden problemlerimiz çözülüyor. Yani öğrencilerin çoğunluğu Allah’ın kendisine itaat

edeni ve etmeyi sevdiğini, kendi başına bırakmadığını, her zaman bir anne şefkati ile koruyup kolladığını ifade etmişlerdir.

7) “Sizce Allah adil midir, yoksa kulları arasında adaletsiz mi davranmaktadır?” sorusuna öğrenciler “Evet, kesinlikle adildir.” şeklinde cevap vermişlerdir. Çünkü onlara göre “Allah adildir, adaleti sever, adil olmayı emreder” (f: 13), “O, insanın iyi ya da kötü olmasına bakmaksızın nimetlerini herkese sunmaktadır” (f: 7). “Bazı insanlara istediği pek çok şeyi vermekte bazılarına vermemektedir. Ama bu da bir imtihandır” (f: 3). Yani Allah bazılarına nimetlerinden çokça vererek bazılarına ise daha az vererek imtihan etmektedir. “O’nun kimine az, kimine çok vermesi, insanın gayret ve çabasına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu çaba ister Allah yolunda olsun isterse normal hayatımızdaki kazançlarımız için olsun fark etmez. Sonuçta Allah çalışana verir” (f: 5). Öğrencilerden sadece bir tanesi “Bu konuda yorum yapmaktan bile korktuğunu söylerken, bir tanesi de ölünce Allah’ın adaletli davranacağını” ifade etmiştir. Bazen de öğrencilerin adalet kavramı ile eşitlik kavramını birbirinin yerine kullandıkları görülmüştür. Ölünce adaletli davranacağını söyleyen öğrencinin ifadelerinden anlaşılmaktadır ki “Allah’ın adaleti bu dünyada değil, ahirette tecelli edecektir. Zira ona göre bu dünyada Allah kimilerini fakir kimilerini zengin, bazı insanları güzel bazılarını da çirkin yaratmıştır. Bu, O’nun nimetlerinin tam anlamıyla eşit ve adil dağıtılmadığı anlamına gelmektedir. Ancak zengin de fakir de, güzel de çirkin de bir gün mutlaka ölecektir. Dünya hayatı bir imtihan olduğu için burada adaletsiz gibi görünen hususlar üzerinde durmanın pek bir anlamı yoktur”. Konuyla ilgili yorum yapmaktan korkan öğrenci ise ekonomik durumu ortanın altında olan ve 50 yaşlarında okuma yazma kursuna gitmiş bir bayandır. Yapacağı herhangi bir açıklamadan dolayı “günah işleme” korkusu yaşadığını açıkça ifade etmiştir. Bu da onun inançlarıyla dış dünyada gözlemledikleri arasında bilişsel bir çelişki yaşadığı, ancak mevcut çelişkiyi inançları lehine çözmeye çalıştığı anlamına gelmektedir.

8) “Çeşitli sorunlar yaşadığınız zaman sosyal çevrenizin sizi desteklediğini düşünüyor musunuz?” sorusuna, uygulamaya katılan öğrencilerin çoğunluğu “Evet, yeterli destek görüyoruz” (f: 23) diye cevap vermişlerdir. Bazı öğrenciler ise “Sosyal çevrelerinden zaman zaman destek gördüklerini zaman zaman da herhangi bir destek alamadıklarını ifade etmişlerdir” (f:5) Bununla birlikte “Sosyal çevrelerinin kendilerini desteklemediğini, bu sebeple kendilerini yalnız hissettiklerini”(f: 2)söyleyenlere de rastlanmaktadır”

Sosyal çevrelerinden daima destek aldıklarını söyleyenler söz konusu desteğin hem maddî hem de manevî boyutta olduğunu ifade etmişlerdir. Maddî destek genellikle ekonomik yardım şeklinde tezahür ederken manevî destek daha ziyade sohbet etme, hal hatır sorma ve gıyaben dua etme şeklinde gerçekleşmektedir. Sosyal desteği sağlayanların başında ise eş ve çocuklar ilk sırada yer almaktadır. Onları yakın akrabalar ve arkadaşlar takip etmektedir. Sosyal çevrelerinden yeterince destek görmediklerini dile getirenler ise yalnızlaştıklarını, kendilerini daha mutsuz ve çaresizliğe mahkûm hissettiklerini söylemektedirler. Bunlar inançlarına daha sıkı bağlanmakta, daha çok dua etmekte ve “*Ne gelirse Allah’tandır*” inancıyla sorunlarının üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar. Anlaşıldığı kadarıyla bu kişiler, sosyal çevrelerinden yeterli destek göremedikleri için daha tevekkülcü, dolayısıyla daha çok kaderci olabilmektedirler. Bu arada bu kişilerin kendilerine destek sağlamayan Müslümanlara ciddi eleştiriler yönelttikleri de görülmektedir.

9) “Daha önce siz ya da bir yakınınız ameliyat oldu mu? Eğer olduysa ameliyattan önce ve sonra ne/neler hissettiniz?” şeklinde yönelttiğimiz soruya öğrenciler; ameliyat öncesinde “Ölüm korkusu, şüphe ve endişe duyduklarını” (f: 18), “Çokça dua ettiklerini”(f: 12), ameliyat sonrasında ise “Allah’a şükür ettiklerini” (f: 26), “*Yakınlarının yeniden kendileriyle birlikte yaşamaya devam edeceği için mutluluk ve sevinç hissettiklerini*” (f: 4) söylemişlerdir. Başka çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Kula, 2005, 226-227). Zira stresli durumlarda insanların var oluşu anlama, anlamlandırma, davranışları kontrol altına alma ve güven duyguları tehlikeye düştüğü zaman insanlar inançlarına sığınarak ibadet ve dua gibi pratiklere sıklıkla başvurmaktadırlar. Verdikleri cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla onlar yaptıkları duaların hastanın iyileşmesine olumlu katkı sağladığını düşünmekte, bu sebeple de Allah’a şükretmeyi bir vazife olarak kabul etmektedirler. Şu halde inanan insan -ister kendisi isterse bir yakını sıkıntıya düşsün- sıkıntıdan kurtulmak için hemen dua ve ibadete yönelmektedir. Dahası yaşanan problemlerden kurtulunca sevinç ile Allah’a şükretmektedirler.

SONUÇ

Bu çalışmadan elde edilmiştir ki “hayatın zorluklarıyla başa çıkmada kader inancının oynadığı rol” geleneksel Müslüman kültürün değer yargılarıyla büyük oranda uyumludur. Eğitim, yaş, ekonomik durum, medeni hal veya yaşanan yerin özellikleri farklı olsa da Kur’an Kursuna devam eden bayan öğrencilerin “kader”e yüklediği anlamlar birbirine oldukça yakındır. Bu da Müslüman Türk kültüründe yaşayan kadınların karşılaştıkları sorunlarla başa çıkma sürecinde dinî inançlarından, özellikle de kader inancından kuvvetlice destek aldıkları anlamına gelmektedir.

“Kader” deyince kadınların aklına, ilk olarak, “*alın yazısı*” kavramı gelmektedir. Bu yazıyı yazanın da Allah olduğuna inanılmaktadır. Esasen kaderin değişmezliğine yönelik inanç da buradan beslenmektedir, yani o, Allah tarafından yazıldığı için değişmez kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda Allah aktif ve belirleyici, insan ise pasif ve belirlenen konumundadır. Esasen kaderin bir savunma mekanizması olarak algılanması da bu süreçte devreye girmektedir. Çünkü kendi hayatını istediği gibi devam ettirme konusunda pasif olan insan, yaşadıklarını kendisine anlamlı kılabilmek için “*yazılanı yaşadığını*” ifade etmek suretiyle problemlerinin, çaresizliklerinin, hatta başarısızlıklarının üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Bu anlamda kader inancı kişiyi psikolojik olarak rahatlatıcı bir görev üstlenmektedir. Ancak kaderin inanan insanlar tarafından nasıl algılandığı konusu tek yönlü ve doğrusal değildir, yani kader inancı kişiye sadece öz saygı sağlamak ya da yaralanan benliğini korumak suretiyle ona yaşam mücadelesinde moral motivasyon vermekle sınırlı değildir. Tam tersine katı bir kader inancı; insanın kendi gücünü, aklını, hürriyetini yok sayma noktasına götürebilir. Bu da kişiyi yaşadığı hadiselerle karşı dirençli hale getireceği yerde onu daha da kötümser ve çaresiz bir duruma itebilir. Bu da onların “keşke”lerle başlayan cümleler kurmalarına sebep olabilir.

Yaptıkları açıklamalara bakılacak olursa kadınlar “kader” kavramı hakkında, toplumun hafızasında yaygın olarak bulunan atıfları ön plana çıkartmışlardır. Bu durum onların inandıkları ile toplumdan edindikleri bilgilerin birbiriyle uyumlu olmasından kaynaklanmaktadır.

Hem felsefi hem de teolojik açıdan çözümlenmesi çok zor olan, pek çok bilgin ve filozofun açıklamakta zorluk çektiği “kader” konusuna kadınların getirdiği

açıklamalar, bu konunun bazı açılardan halk düzeyinde basitleştirerek anlaşıldığını ortaya koymaktadır. Böylece konu hakkında yeterli bilgisi olan da olmayan da ,”*alın yazısı*”, “*ilahi takdir*” vb. açıklamalara dayanarak rahatlıkla konuşabilmektedir.

Kadınların başlarına gelen ciddi sorunlarda veya çevresindeki insanların başına gelen bir olayda duaya sarılmaları, aslında onların o olayla baş edebilme isteklerini açıkça ifade etmektedir. Çünkü ellerinden başka bir şey gelmediğini anlayınca sığınılacak yer olarak Allah’ı, sığınma vasıtası olarak da duayı bulmaktadırlar. Burada dua, olumlu başa çıkma tekniği olarak kullanılmaktadır. Çünkü kadınlar başlarına gelen herhangi bir sorunda Allah’ın desteğini bekleyerek problemlerini ortadan kaldırmak istemektedirler. Kanser hastası olsalar bile Allah’tan umutlarını kesmeyeceklerini, dua edeceklerini, o halde bile şükür etmekten çekinmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Onlar bir taraftan kaderin değişmeyeceğini ifade ederken diğer taraftan dua ve sadakanın belaları yok edebileceğini söylemişlerdir. Bu haliyle onlar Allah’ın iradesine teslim olmaktadır, yani kaderlerine boyun eğmektedirler, ama Allah’tan da umutlarını kesmek istememektedirler. Bu da onların hem kendi acizliklerinin, zayıflıklarının ve çaresizliklerinin farkında oldukları, hem de hayatlarını huzurlu ve mutlu bir şekilde devam ettirme arzusuyla motive bir halde bulunduklarını ortaya koymaktadır.

İnsanların en temel eğilimlerinden bir tanesi de, hiç kuşkusuz, ister doğrudan kendisiyle ilgili isterse ilgisiz olsun, çevresinde olup biten olaylara bir anlam yüklemeye çalışmasıdır. Psikologlara göre bu durum, insanın içinde yaşadığı ortamı anlamlı hale getirme çabasından ve çevresini kendince kontrol etme güdüsünden kaynaklanmaktadır. İşte bu noktada, kadınların kaderi “alın yazısı” veya “takdiri ilahi” olarak anlamlandırmasının, temelde onların hem kendi hayatları hem de dış dünya üzerinde psikolojik bir kontrol kurma arzusunu yansıttığı söylenebilir. Söz konusu kontrolü kurduktan sonra, yani böyle bir anlam ve anlamlandırma yaptıktan sonra namaz, oruç, dua ve sadaka gibi ibadetlerle mevcut problemlerinin üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. (2004), “Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi -Konya Huzur Evi Örneği”, *Dini Araştırmalar* 7 (19), 19-56.
- Arkonaç, S. A. (1993), *Grup İlişkileri*, İstanbul: Alfa Basım-Yayım Dağıtım.
- Arkonaç, S. A. (1998), *Sosyal Psikoloji*, İstanbul: Alfa Basım-Yayım Dağıtım.
- Arıcı, A.(2006), “Ergenlerde Dini Başaçıkma Yöntem Olarak Dua (Lise Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma)”, Ed. H. Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde (ss. 529-557). İstanbul: Dem Yayınları.
- Arslan, M. (2006), “Dindarlık Farklılaşması ve Popüler Dindarlık”, Ed. Ü. Günay & C. Çelik, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* içinde (288-319), Adana. Karahan Yayınları.
- Aydın, M. (2005), *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ayten, A. (2006), *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2006), “William James (1842-1910) ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 19(3),457-464.
- Bahadır, A. (2002), *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Berger, P. L. (1999), *Dinin Sosyal Gerçekliği* (Çev., A. Coşkun), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bilgin, N. (1996), *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (1998), *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelik, C. (2003), “Değişkenler ve Boyutlar Bağlamında Türk Toplumunda Dini Hayatın İncelenmesi”, *Bilimname* 1(1),153-174.
- Çelik, C. (2006), “Kentsel Dindarlık-Kentlilik Tecrübelerinde Farklılaşan Dindarlıklar”, Ed. Ü. Günay & C. Çelik, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* içinde (ss. 81-111), Adana: Karahan Yayınları.

- Ekşi, H. (2001), “Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Harlak, H. (2000), *Önyargılar: Psikolojik Bir İnceleme*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Holm, N. G. (2004), *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kimter, N. (2006), Dini inanç, İbadet ve Dua’nın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Ergenlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua, Ed. H. Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* içinde (ss. 217-249). İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, H. (2003), *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaca, F. (2003), “Dindarlığın Fonksiyonelliği Üzerine”, *Dini Araştırmalar* 6(16), 75-85.
- Karaca, F. (2006), “Kader Algısı-Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma (Farklı Kader Algılarının Psikoterapik Değeri Üzerine)”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 19(3), 479-489.
- Kayıklık, H. & Yapıcı, A. (2005), “Gençlerde Dinsel Hayatın “Öteki”ne Yönelik Tutumlara Etkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1), 5-38.
- Kayıklık, H. (2002), “Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları”, *Dini Araştırmalar* 5 (13), 27-40.
- Kayıklık, H. (2006), “Değişen Dünyada Birey, Din ve Dindarlık”, Ed. Ü. Günay & C. Çelik, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* içinde (ss. 157-174), Adana: Karahan Yayınları.
- Keskin, H. (1997), *İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza*, İstanbul: Beyan Yayıncılık.
- Kirkpatrick, L. A. (2006), “Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi” (Çev. M. Koç), *Bilimname* 10 (1), 133-172.
- Köse, A. & Küçükcan, T. (2000), *Doğal Afetler ve Din*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kula, N. (2005), *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, İstanbul: Dem Yayınları.

- Kuşat, A. (2006), “Ergenlerde Allah Tasavvuru”, Ed. Ü. Günay & C. Çelik, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi İçinde* (ss. 113-156), Adana. Karahan Yayınları.
- Mardin, Ş. (1995), *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. U. (2006), “Dindarlığın Peşinde: Din Psikolojisinde Araştırma, Ölçme ve Yorumlama Üzerine”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 19 (3), 465-478.
- Onay, A. (2001), “ Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları ”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 14 (3-4), 439-449.
- Pargament, K. I. (2003), “ Tanrım Bana Yardım Et: Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru”(Çev. A. Albayrak), *Tabula-Rasa* 3 (9), 207-238.
- Pargament, K. I. (2005), “Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme” (Çev. A. U. Mehmedoğlu), *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 5(1), 279-313.
- Peker, H. (2003), *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Spilka, B. Shaver, L. & Kirkpatrick, L. A. (2001), “ Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atıf Teorisi”(Çev. A. Kuşat), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11,173–189.
- Şahin, İ. (2006), “Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı, Boğazlıyan Örneği”, Ed. Ü. Günay & C. Çelik, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi içinde* (ss. 321-345), Adana: Karahan Yayınları.
- Yaparel, R. (1987), “Yirmi Kırk Yaş Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma,” *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaparel, R.(1994), “Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, 275-299.
- Yapıcı, A. & Kayıklık, H. (2005), “ Dinsel Eğilimle Ön Yargı ve Hoşgörüsüzlük Arasındaki İlişkiler Üzerine Psikolojik Bir Araştırma ”, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (1), 413-426.

- Yapıcı, A. & Zengin, Z. S. (2003), “ İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2), 65–127.
- Yapıcı, A. (2003), “Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3(1), 127–165.
- Yapıcı, A. (2004), *Din Kimlik ve Ön Yargı: Biz ve Onlar*, Adana: Karahan Yayınları.
- Yapıcı, A. (2005), “Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5(2), 57–93.
- Yapıcı, A. (2006), “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1), 65-115.
- Yapıcı, A. (2007), *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Adana: Karahan Yayınları.
- Yavuz, K. (1987), *Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

EK

Sevgili öğrenciler/arkadaşlar,

Aşağıda insanların kaderi yükleme ve başa çıkma işleminde nasıl kullandıklarını ortaya çıkaracak sorular sorulmuştur. Lütfen sırayla her bir soruyu okuyun ve okuduğunuz soruları içinizden geldiği gibi cevaplayınız. Hiçbir sorunun doğru ya da yanlış bir cevabı yoktur. İçinizden gelerek verdiğiniz her cevap bizce doğrudur. Katkılarınız için peşinen teşekkür eder, derslerinizde başarılar dileriz.

Elif BATMAN

1)Yaşınız:.....

2)Öğrenim gördüğünüz okul:.....

3)Ekonomik durumunuz: ☐Alt ☐Orta ☐Üst

4)Medeni Durumunuz: ☐Evli ☐Bekar ☐Dul

5)Kader nedir? Kader deyince ne anlıyorsunuz?

.....
.....

6)Kader inancı günlük hayatınızda sizi nasıl etkiliyor?

.....
.....

7)Yaşadığınız zorlukların/sorunların üstesinden gelebilmede dini inançlarınızın katkısı oluyor mu? Nasıl, örneklerle açıklayabilir misiniz?

.....
.....

8)Hayatın yaşamaya değer ve anlamlı olduğunu düşünüyor musunuz?

.....
.....

9)Allah'ın varlığını içinizde hissetme hayatınızı anlamlandırmada etkili midir?

.....
.....

10)Kader inancı hayatınıza bir anlam katıyor mu?

.....
.....

11)Size göre kader değişebilir mi?"Dua ve Sadaka belaları yok eder" şeklinde bir söz var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

.....

12) Ciddi bir sorunla(sağlık, ekonomik, ailevi vs.)karşılaştığınız zaman, eğer elinizde çözüm için pek fazla seçenek yoksa,ne yaparsınız?

.....

13)Sık sık dua eder misiniz, niçin?

.....

14)Allah korusun, kanser hastası olduğunuzu öğrenseniz ne yapardınız?

.....

15)Sizce Allah kullarını sevmekte midir? Allah darda kalanların imdadına yetişir mi?

.....

16) Sizce Allah adil midir, yoksa kulları arasında adaletsiz mi davranmaktadır?

.....

17) Çeşitli sorunlar yaşadığınız zaman sosyal çevrenizin sizi desteklediğini düşünüyor musunuz?

.....

18)Daha önce siz ya da bir yakınınız ameliyat oldu mu? Eğer olduysa önce ve sonra ne/neler hissettiniz?

.....

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Elif BATMAN
Doğum Yeri ve Yılı : Andırın/1984
Medeni Durumu : Evli
Telefon : 0422-3612133
E-Mail Adresi : furkan0344@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2004-2008 : Yüksek Lisans:Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
2000-2004 : Lisans: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
1994-2000 : Lise: K.Maraş/Andırın İmam Hatip Lisesi
1989-1994 : İlkokul: K.Maraş/Andırın Cumhuriyet İlkokulu

İŞ DURUMU

2006-2007 : K. Maraş/Andırın Boztopraklı Köyü Kur'an Kursu Öğreticisi
2007-. : Malatya/Battalgazi Talat Sayın Kur'an Kursu Öğreticisi

Yabancı Dil : Arapça, İngilizce.